

**ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
МИЛЛИЙ МАРКАЗИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
МИЛЛИЙ МАРКАЗИ**

ИСОҚОВ ЛУХМОНЖОН ХОЛБОВЕВИЧ

**МИГРАНТЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА ҲИМОЯ ҚИЛИШ:
ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ**

12.00.13 – Инсон ҳуқуқлари

**Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2022 йил

Докторлик (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата докторской (DSc) диссертации

Content of the abstract of doctoral (DSc) dissertation

Исоков Лухмонжон Холбоевич

Мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш:

қийсий-ҳуқуқий таҳлил.....3

Isokov Lukhmonjon Kholboevich

Ensuring and protection of migrants' rights:

comparative legal analysis.....35

Исоков Лухмонжон Холбоевич

Обеспечение и защита прав мигрантов:

сравнительно-правовой анализ.....63

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....68

**ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
МИЛЛИЙ МАРКАЗИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ БЎЙИЧА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
МИЛЛИЙ МАРКАЗИ**

ИСОҚОВ ЛУХМОНЖОН ХОЛБОВЕВИЧ

**МИГРАНТЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА ҲИМОЯ ҚИЛИШ:
ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ**

12.00.13 – Инсон ҳуқуқлари

**Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2022 йил

Фан доктори (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2021.4.DSc/Yu187 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий марказида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, рус, инглиз (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (<http://nhrc.uz/oz/menu/avtoreferat>) ва “ZiyoNET” Ахборот-таълим тармоғи порталида (www.ziyo.net.uz) жойлаштирилган.

Илмий консультант:	Саидов Акмал Холматович академик, юридик фанлар доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	Тошев Бобокул Норқобилович юридик фанлар доктори, профессор Тургунов Илхом Тургунович юридик фанлар доктори, доцент Юлдашев Джаҳонгир Хайитович юридик фанлар доктори, доцент
Етакчи ташкилот:	Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети

Диссертация ҳимояси Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.39/30.11.2020.Yu/S.128.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2022 йил 12 сентябрь куни соат 15:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100029, Тошкент шаҳри, Ислом Каримов кўчаси, 15. Тел.: +998 71 239 13 58, факс: +998 71 239 43 39, e-mail: info@nhrc.uz).

Диссертация билан Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий марказининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (2-рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 100029, Тошкент шаҳри, Ислом Каримов кўчаси, 15 уй.

Диссертация автореферати 2022 йил 30 август куни тарқатилди.
(2022 йил 30 августдаги 2-рақамли реестр баённомаси).

[Signature]
М.А. Тиллабаев
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори, доцент

[Signature]
Ў.С. Очилов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби, юридик фанлар номзоди, доцент

[Signature]
А.А. Туляганов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш ҳузуридаги илмий семинар раиси, юридик фанлар доктори, профессор

КИРИШ (докторлик (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва объектив зарурати. Дунёда умум эътироф этилган нормалар билан мустаҳкамланган инсон ҳуқуқ ва эркинликларини тан олиш, ҳимоя қилиш ҳамда таъминлаш мустаҳкам ҳуқуқий давлатдан ривожланган фаол фуқаролик жамиятини барпо этишнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Ушбу халқаро стандартлар қаторида мигрантларнинг ҳаракатланиш эркинлиги, яшаш жойини танлаш, бошпана олиш каби иқтисодий, ижтимоий, маданий, фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлари муҳим ўрин эгаллайди. Миграция бўйича халқаро ташкилотнинг маълумотларига кўра, халқаро мигрантларнинг умумий миқдори 2021 йилда 281 миллиондан зиёдни ташкил этган. Келаси 30 йил давомида эса, мазкур кўрсаткич қарийб 2 баробарга кўпайиши кутилмоқда¹. Бу эса ўз навбатида миграция жараёни, айниқса, унинг асосий қисмини ташкил этувчи меҳнат миграцияси билан боғлиқ муносабатларни самарали тартибга солиш, шунингдек, мигрантлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари муҳофазасини кучайтириш заруратини юзага келтирмоқда.

Жаҳон иқтисодиётининг “драйвери” – миграция нафақат тараққиёт, балки инсон ҳуқуқларига доир миллий, минтақавий ва халқаро даражадаги геосиёсий муаммо эканлиги билан ҳам тавсифланади. Зеро, сайёрамиздаги миллионлаб мигрантларнинг ҳуқуқлари етарли ҳимояланмаган ёки суиистеъмол қилиниши хавфи остида қолмоқда. Мигрантлар ҳуқуқларининг бузилиши қийноқлар, ўзбошимчалик билан ҳибсга олиниши ёки ҳуқуқий кафолатларнинг йўқлиги, шунингдек, соғлиқни сақлаш, меҳнат, турар-жой ва таълим олиш ҳуқуқларининг инкор этилишида ўз ифодасини топиб, бу камситувчи қонунлар ва шаклланиб қолган салбий қарашлар ёки миллатчилик каби иллатлар билан чамбарчас боғлиқ. Миграция бўйича глобал шартноманинг уч асосий ташаббусидан бири айнан мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг фаровонлигини таъминлашга қаратилганлиги² ҳам бу борада чуқур илмий изланишлар олиб боришни тақозо этмоқда.

Мамлакатимизга доимий истиқомат қилиш учун сўнгги 20 йил ичида 100 мингга яқин чет эл фуқароси ва фуқаролиги йўқ шахслар кўчиб келган бўлса, худди шу давр ичида 1 миллион 100 мингдан ортиқ фуқароларимиз Ўзбекистондан чет элга чиқиб кетган³. 2021 йилнинг 1 июль ҳолатига кўра, Марказий Осиёдаги фуқаролиги йўқ шахсларнинг 76 фоизи мамлакатимиз ҳиссасига тўғри келган⁴. Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг демократик ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларидан бири сифатида “БМТ Бош котиби Антониу Гутерришнинг фуқаролиги йўқ шахслар сонини камайтириш бўйича қатъий

¹ World Migration Report 2022. Published by International Organization for Migration (IOM) // Электрон манба: www.iom.int/wmr (мурожаат вақти: 23.02.2022).

² Доклад о миграции в мире 2020. – Женева: МОМ, 2020. – С. 411.

³ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi – Demografik holat: // Электрон манба: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2> (мурожаат вақти: 25.11.2021).

⁴ Swider K. Comparative legal analysis of the national legislation and practices of the Republic of Uzbekistan and other Central Asian states in line with the provisions of the 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness. Geneva: UNHCR, 2021. – P.80.

чоралар кўриш тўғрисидаги таклифини қўллаб-қувватлаб”, Ўзбекистоннинг фуқаросизликни камайтириш борасидаги ўз сиёсатига қатъий содиқлигини таъкидлаганлиги¹ мамлакатимизнинг бу борадаги позициясини яққол намоён этади. Шу билан бирга қайд этиш лозимки, бугунги кунда мигрантлар ҳуқуқларининг халқаро кафолатларини яратиш билан боғлиқ бир қатор муаммолар мавжудлиги, уларни бартараф этмасдан туриб инсон ҳуқуқларини ҳимоялаш даражасини ошира олмаймиз. Бу эса, мигрантлар ҳуқуқлари кафолатига доир илмий-амалий ва фундаментал тадқиқотлар олиб борилишини талаб этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида”ги (2020), “Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқароларининг ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий ҳолати тўғрисида”ги (2021) қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги (2022), “Доимий прописка қилиш ҳамда турган жойи бўйича ҳисобга олиш тартибини ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги (2020), “Хорижда вақтинчалик меҳнат фаолиятини амалга ошираётган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва уларнинг оила аъзоларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чоралари тўғрисида”ги (2019) фармонлари ҳамда “Хорижда истиқомат қилаётган ватандошлар билан ҳамкорлик соҳасида Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги (2018), “Хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги (2020) қарорлари ва бошқа тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлашда ушбу диссертация иши муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур диссертация республика фан ва технологиялари ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи². Мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг муайян жиҳатлари бўйича илмий тадқиқотлар БМТнинг Ўқув ва илмий-тадқиқот институти, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne (Франция), Queen Mary University of London (Буюк Британия), The Global Migration Centre (Швейцария), Vrije Universiteit Amsterdam (Голландия), Boston University School of Law (АҚШ), Center for migration Studies of New York (АҚШ),

¹ Президент Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашининг 46-сессиясидаги нутқи // Халқ сўзи. – 2021. – 23 февр. – № 38 (7818).

² Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи куйидаги манбалар асосида ёритилган: www.unitar.org, www.pantheonsorbonne.fr, www.qmul.ac.uk, www.graduateinstitute.ch/gmc, www.vu.nl, www.vu.edu.au, www.ulb.be, www.law.pku.edu.cn, www.bu.edu, www.cmsny.org, www.migimo.ru, www.kaznu.kz, www.proacademy.uz, www.akadmvd.uz, www.uwed.uz, www.tsul.uz.

Université libre de Bruxelles (Бельгия), Victoria University (Австралия), Peking University Law School (Хитой), Миграция ва халқаро муносабатлар институти (Россия Федерацияси), Ал Фаробий номидаги Қозоғистон миллий университети (Қозоғистон), Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, Бош прокуратура Академияси, Ички ишлар вазирлиги Академияси, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети, Тошкент давлат юридик университети (Ўзбекистон) каби етакчи халқаро илмий марказлар ва олий таълим муассасаларида амалга оширилмоқда. Хусусан, мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш соҳасидаги илмий тадқиқотлардан қуйидаги қатор илмий натижалар олинган, жумладан: миграция ҳуқуқини алоҳида ҳуқуқ сифатида ўрганиш, мигрантлар ҳуқуқларининг юзага келиши, шаклланиши ва ривожланиши тарихи, манбалари ва ўзига хос хусусиятлари асослантилган, мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган (БМТнинг Ўқув ва илмий-тадқиқот институти, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, Queen Mary University of London); мигрантлар мақоми ва уларнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асослари (The Global Migration Centre, Vrije Universiteit Amsterdam), миграция соҳасидаги давлат бошқаруви фаолиятининг замонавий тенденциялари ишлаб чиқилган (Center for migration Studies of New York, Миграция ва халқаро муносабатлар институти), глобаллашув ва интеграциялашув жараёнларининг, шунингдек, миграцияга доир замонавий таҳдидларнинг давлат ва жамиятга таъсири, миграция жараёнларини самарали ҳуқуқий тартибга солиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган (Бош прокуратура Академияси, Ички ишлар вазирлиги Академияси, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети).

Айни пайтда миграция ҳуқуқининг назарий ва амалий жиҳатлари бўйича қатор тадқиқотлар, хусусан қуйидаги устувор йўналишларда амалга оширилмоқда: давлатлар томонидан ўз фуқаролари манфаатлари ва ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилиш мақсадида миграция сиёсатининг асосий йўналишларини қайта кўриб чиқиш; хавфсиз, тартибли ва қонуний миграцияга бўлган эҳтиёжнинг ошганлигини инобатга олиб давлатлар томонидан таъсирчан чораларни кўриш; мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликни фаоллаштириш; пандемия шароитида хориждаги Ўзбекистон фуқароларига ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш, шунингдек, мамлакат худудидаги чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича муайян вазифаларни бажариш.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ўзбекистонлик олимлар орасида мазкур муаммонинг умумий жиҳатлари К.Х. Абдурахманов, Ш.Ф. Асадов, Л.Ф. Исхакова, Х.Т. Маматов, М.М. Миракулов, Ф.А. Мухитдинова, А.Р. Мўминов, Т.К. Нарбаева, А.Х. Саидов, Л.А. Саидова, С.М. Селиманова, О.Р. Сулайманов, А.А. Туляганов, И.Т. Турғунов, Э.Т. Хожиев, Х.М. Юнусов ва А.Б. Ғафуров каби олимлар томонидан тадқиқ этилган.

К.Ш. Арипова, С.А. Гафурова, С.Дж. Джалдасова, С.А. Ишанходжаев, Б.Т. Мусаев, М.А. Раҳимова, И.В. Самиев, М.А. Тиллабаев, Р.Р. Уринбоев, Б.И. Эгамбердиев, Ш. Эралиев, Дж.Х. Юлдашев, Г. Юлдашева асарларида мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг айрим хусусиятлари очиб берилган. Жумаладан, И.В. Самиев халқаро ва миллий ҳуқуқий меъёрлар бўйича чет элликларнинг ҳуқуқий ҳолатини, А.А. Алланова миграция қонунчилигини бузганлик учун жавобгарлик муаммосини таҳлил қилган бўлса, илмий изланишларида С.Дж. Джалдасова миграция соҳасини ҳуқуқий тартибга солиш ҳамда Б.И. Эгамбердиев ички ишлар органларининг миграция жараёнларига доир фаолиятини такомиллаштириш, шунингдек, Г. Юлдашева Ўзбекистон Республикасида консуллик ҳуқуқининг шаклланиши ва ривожланишига доир масалаларни кўриб чиққан.

Хорижий мамлакатларнинг юридик адабиётларида мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг ижтимоий-иқтисодий ҳамда сиёсий-ҳуқуқий жиҳатларига жиддий эътибор берилади. Jørgen Carling, Pablo Ceriani Cernadas, Vincent Chetail, Ryszard Cholewinski, Khadija Elmadmad, Massimo Frigo, Lilana Keith, Gabriel Mas, Jean Matringe, Katja Swider, Michele LeVoy, David Weissbrodt, А.Х.Абашидзе, М.Р.Вакуев, С.М.Гусаров, А.Н.Жеребцов, И.С.Искевич, С.Ю.Кашкин, А.Т.Комзюк, Е.А.Малышев, Е.А.Никифорова, В.М.Решетин, Ю.И.Римаренко, О.Ю.Салманова, Т.Я.Хабриева, И.А.Цинделиани, С.Б.Чехович каби замонавий олимларнинг тадқиқотлари бунинг ёрқин мисолидир¹.

Шу билан бирга, танланган мавзу бўйича назарий-ҳуқуқий муаммолар давлат бошқаруви тизимидаги ислохотлар, миллий қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти, халқаро ҳуқуқ меъёрлари ҳамда хорижий давлатларнинг илғор тажрибаларини инобатга олган ҳолда инсон ҳуқуқлари нуқтаи назардан алоҳида монографик тадқиқ этилмаган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий маркази илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ ҳамда Бош прокуратура Академиясининг “Аҳоли миграциясида рақамли визалар платформасини ишлаб чиқиш” мавзусидаги ИЗ-202002203-сонли инновацион лойиҳаси доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишни такомиллаштиришга қаратилган илмий асосланган таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

мигрантлар ҳуқуқий мақоми юридик табиатининг назарий қоидаларини тадқиқ этиш;

мигрантлар ҳуқуқларига доир асосий илмий таълимотларни ўрганиш;

мигрантлар ҳуқуқларини “таъминлаш” ва “ҳимоя қилиш” тушунчаларини қиёсий таҳлил қилиш;

¹ Бу ва бошқа манбалар диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

миграцияга доир одат ҳуқуқларининг пайдо бўлишининг тарихий манбаларини аниқлаш;

мигрантлар ҳуқуқларининг табиий ҳуқуқ сифатида шаклланишига доир масалаларни кўриб чиқиш;

мигрантлар ҳуқуқларининг эволюцияси ва замонавий тенденцияларини очиб бериш;

мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг халқаро-ҳуқуқий стандартлар ва механизмларини тавсифлаш;

эмигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишга оид хорижий давлатлар тажрибасини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш;

реципиент мамлакатларда айрим тоифадаги мигрантлар ҳуқуқларига риоя қилиш бўйича илғор амалиётни тадқиқ этиш;

Янги Ўзбекистонда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг конституциявий-ҳуқуқий асосларини кўриб чиқиш;

мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг миллий механизмларини ўрганиш;

рақамли маконда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш муаммолари ва истиқболларини белгилаш.

Тадқиқотнинг объекти мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар ҳисобланади.

Тадқиқот предметини мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш фаолияти билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчи миллий, минтақавий ҳамда халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар, концептуал ёндашувлар ва илмий-назарий қарашлар ташкил қилади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот давомида илмий билишнинг анализ, синтез, индукция, дедукция, тарихий ва тизимли ёндашув, қиёсий-ҳуқуқий, статистик таҳлил, социологик сўров, кузатиш, мантикийлик усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

чет эл фуқароларининг мамлакатимизда меҳнат фаолияти ҳуқуқига доир тасдиқномаларини ягона интерактив давлат хизматлари портали ёки онлайн-майдонча орқали расмийлаштириш, шунингдек, вақтинчалик меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун Ўзбекистондан ташқарига чиқиб кетаётган фуқароларни онлайн рўйхатдан ўтказиш тизимини жорий этиш зарурати асослантилган;

Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини олган мигрантларнинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишларида миллий мансублиги ёки келиб чиқиш давлатларига қараб камситилишини олдини олиш мақсадида уларнинг идентификация ID-картаси бланкасида эгасининг миллати ҳақидаги маълумотлар кўрсатилмаслиги лозимлиги асослантилган;

хорижда мураккаб шароитга тушиб қолган меҳнат мигрантларини молиявий ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳаёти ва соғлиғини суғурталаш амалиётини кенгайтириш, улар учун маданий-маърифий тадбирларни ташкил этиш, шунингдек, чет элда меҳнат фаолиятини амалга

ошираётган фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқларини таъминлашга ва кўмаклашишга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш зарурати асослантирилган;

мигрантларнинг мулкӣ ва фуқаровий ҳуқуқларини таъминлашга тегишли ҳужжатлар тўғрисидаги сўровлари 30 кундан ошмаган муддатда бажарилиши, шунингдек, уларнинг ижтимоий-ҳуқуқий мазмундаги сўровлари бепул амалга оширилиши лозимлиги асослантирилган;

одам савдосидан жабрланган деб тан олинган мигрантларга уларнинг Ўзбекистон ҳудудига кириши ҳолатларидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасида вақтинча бўлиш ҳуқуқи берилиши, тиббий-психологик ёрдам ва ҳуқуқий маслаҳат олиш, вақтинча яшаш жойидан (бошпанадан) фойдаланиш, яқин қариндошлари билан алоқа ўрнатиш, таржимон хизматларидан текин фойдаланиш каби ҳуқуқларидан фойдаланиши, шунингдек, уларга ўзбек тилини ўрганиш учун бепул имконият яратиш эҳтиёжи асослантирилган;

Ўзбекистон Республикасининг миграция соҳасидаги давлат сиёсати концепциясини ишлаб чиқиш, олий юридик таълим тизимида мигрантлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича янги модул жорий этиш, миграция ҳуқуқи дарслигини тайёрлаш, мигрантлар ҳуқуқи бўйича халқаро шартномаларни давлат тилига таржима қилишда Ўзбекистон Республикаси билан Халқаро миграция ташкилоти ўртасидаги ҳамкорликни кенгайтириш лозимлиги асослантирилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

“мигрант”, “мигрантнинг ҳуқуқий мақоми”, “мигрантлар ҳуқуқлари”, “мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш”, “мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш” ва “ҳаракатланиш ва яшаш жойини танлаш эркинлиги” каби тушунчаларга муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилди;

мигрантлар ҳуқуқларига доир одатларнинг олдинги хулқ-атвор қоидаларидан фарқли уч жиҳати, яъни бир жойдан иккинчи жойга кўчиш имкониятининг универсал хусусиятга эга бўлганлиги, миграцияга доир ўрнатилган қоидаларни бузиш қаттиқ жазоланганлиги, миграция ҳуқуқини амалга оширилиши ва назорати давлат томонидан таъминланганлиги асослантирилди;

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонуний асосларда бўлиб турган ҳар бир шахснинг республика ҳудуди бўйлаб эркин ҳаракатланиши, турар ва яшаш жойини эркин танлаши ҳуқуқи, ҳар кимнинг республикадан ташқарига чиқиши ҳуқуқи, Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг Ўзбекистонга монеликсиз қайтиши ҳуқуқига эга эканлиги, шунингдек, ҳар ким Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигига ва халқаро шартномаларига мувофиқ ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатлари ҳимоя қилиниши учун инсон ҳуқуқлари бўйича миллий ва халқаро институтларга мурожаат қилишга ҳақлилигига доир таклифлар “Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонун лойиҳасини ишлаб чиқишда фойдаланилди;

Ўзбекистон Республикаси Миграция кодекси ва миграция соҳасидаги давлат сиёсати концепциясининг лойиҳалари ишлаб чиқилди;

“Миграция ҳуқуқи” номли дарсликнинг ишлаб чиқилиши орқали миграция ҳуқуқини алоҳида фан соҳаси сифатида тадқиқ қилиш ва уни ўқитилишини ташкиллаштириш миграция жараёнларини ҳуқуқий тартибга солиш соҳасида юқори малакали юридик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга хизмат қилиши асосланган;

тадқиқот материаллари асосида тайёрланган “Миграция ҳуқуқининг шаклланиши ва ривожланиши” номли монография, “Миграция ҳуқуқига кириш” номли ўқув қўлланма, “Миграция ҳуқуқи” номли дарслик ҳамда “Миграция ҳуқуқи” модулининг намунавий ўқув дастуридан Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академиясидаги таълим жараёнида фойдаланилмоқда;

мигрантлар учун мўлжалланган ва миграция соҳасидаги 50 га яқин интерактив давлат хизматларини ягона платформага бирлаштирган “Musofir-madad” номли инновацион маҳсулот ишлаб чиқилди ва амалиётга татбиқ этилди.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик нормалари, илғор хорижий тажрибалар, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, расмий манбалардан олинган илмий-назарий қарашлар ва методологик ёндашувлар, аҳоли орасида “Ижтимоий фикр” республика жамоатчилиқ фикрини ўрганиш маркази ёрдамида ўтказилган телефон сўровлар ва мамлакатга қайтган мигрантлар орасида ижтимоий тармоқлар орқали ўтказилган электрон сўровлар, мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича юздан ортиқ эмпирик материаллар, 2017-2021 йиллардаги расмий статистик маълумотлар таҳлилларига асосланган бўлиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган. Хулоса, тақлиф ҳамда тавсиялар апробациядан ўтказилиб, натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Олинган натижалар ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларидан илмий-тадқиқот фаолиятида, “Миграция ҳуқуқи”, “Инсон ҳуқуқлари”, “Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқ”, “Давлат ва ҳуқуқ назарияси”, “Конституциявий ҳуқуқ”, “Маъмурий ҳуқуқ”, “Консуллик ҳуқуқи” каби ўқув курсларини илмий-назарий бойитишда фойдаланиш мумкинлигида намоён бўлади. Диссертация ишининг назарий жиҳатларига таяниш келгусида мигрантлар ҳуқуқларини шаклланиши, ривожланиши ва ҳуқуқий кафолати билан боғлиқ мавзуларда янги илмий тадқиқотлар олиб бориш имконини беради.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти тадқиқот натижасида шакллантирилган илмий қоидалар, хулосалар ва тавсиялар миграция соҳасидаги давлат хизматларининг самарадорлигини оширишда, шунингдек, Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига оид норма ижодкорлиги фаолияти ҳамда ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштиришда фойдаланилиши билан ифодаланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишни такомиллаштириш бўйича олинган илмий натижалар асосида:

чет эл фуқароларининг мамлакатимизда меҳнат фаолияти ҳуқуқига доир тасдиқномаларини ягона интерактив давлат хизматлари портали ёки онлайн-майдонча орқали расмийлаштириш, шунингдек, вақтинчалик меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун Ўзбекистондан ташқарига чиқиб кетаётган фуқароларни онлайн рўйхатдан ўтказиш тизимини жорий этишга оид таклифлар Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 20 октябрдаги “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги қонунининг 105, 111 ва 114-моддаларида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Меҳнат ва ижтимоий масалалар қўмитасининг 2021 йил 23 ноябрдаги 04/3-05-1275-сон маълумотномаси). Мазкур таклифларнинг инobatга олиниши мигрантларнинг меҳнат ва бошқа ижтимоий ҳуқуқларини амалга ошириш механизмининг такомиллаштиришга хизмат қилган;

Ўзбекистон Республикаси фуқаролигини олган мигрантлар идентификация ID-картасининг бланкасида эгасининг миллати ҳақидаги маълумотлар кўрсатилмаслигига доир таклифлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 22 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикасида идентификация ID-карталарни жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–6065-сон Фармонининг 2-бандида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2022 йил 7 апрелдаги 22/4-4301-сон маълумотномаси). Мазкур илмий натижа Ўзбекистон фуқаролигини олган мигрантларнинг ҳуқуқларини амалга оширишларида уларнинг миллий мансублиги ёки келиб чиқиш давлатларига қараб камситилишини олдини олишга ҳисса қўшган;

хорижда мураккаб шароитга тушиб қолган меҳнат мигрантларини молиявий ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳаёти ва соғлигини суғурталаш амалиётини кенгайтириш, улар учун маданий-маърифий тадбирларни ташкил этиш, шунингдек, чет элда меҳнат фаолиятини амалга ошираётган фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқларини таъминлашга ва кўмаклашишга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш, уларга қулай шарт-шароитларни яратиш ҳақидаги таклифлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 15 сентябрдаги “Хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–4829-сон қарорининг 2-бандини шакллантиришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг 2022 йил 3 мартдаги 01/00-02/11-2028-сон маълумотномаси). Ушбу таклиф хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси орқали ўзбекистонлик меҳнат мигрантларининг ҳуқуқларини таъминлашга хизмат қилган;

мигрантларнинг мулкӣ ва фуқаровий ҳуқуқларини таъминлашга тегишли ҳужжатлар тўғрисидаги сўровлари 30 кундан ошмаган муддатда бажарилиши, шунингдек, уларнинг ижтимоий-ҳуқуқий мазмундаги сўровлари бепул амалга оширилиши лозимлиги бўйича таклифлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 10 ноябрдаги 706-сон

қарори билан тасдиқланган Низомнинг 9-бандини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2021 йил 2 декабрдаги 12/21-49-сон маълумотномаси). Таклифларнинг жорий этилиши Ўзбекистондаги мигрантларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоялашга хизмат қилган;

одам савдосидан жабрланган деб тан олинган мигрантларга уларнинг Ўзбекистон ҳудудига кириши ҳолатларидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасида вақтинча бўлиш ҳуқуқи берилиши, тиббий-психологик ёрдам ва ҳуқуқий маслаҳат олиш, вақтинча яшаш жойидан (бошпанадан) фойдаланиш, яқин қариндошлари билан алоқа ўрнатиш, таржимон хизматларидан текин фойдаланиш каби ҳуқуқларидан фойдаланиши, шунингдек, уларга ўзбек тилини ўрганиш учун бепул имконият яратишга доир таклифлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 8 февралдаги 60-сон қарори билан тасдиқланган Низомнинг 6, 27, 36-бандларини шакллантиришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2021 йил 23 декабрдаги 18/9872-сон маълумотномаси). Мазкур илмий натижа одам савдосидан жабрланган мигрантларнинг ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш учун қулай шароит яратишга ҳисса қўшган;

Ўзбекистон Республикасининг миграция соҳасидаги давлат сиёсати концепциясини ишлаб чиқиш, олий юридик таълим тизимида мигрантлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича модул жорий этиш, мигрантлар ҳуқуқи бўйича халқаро шартномаларни давлат тилига таржима қилишда Ўзбекистон Республикаси билан Халқаро миграция ташкилоти ўртасидаги ҳамкорликни кенгайтириш бўйича таклифлар Ўзбекистон Республикаси Бош вазири томонидан 2021 йил 15 июнда тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси билан Халқаро миграция ташкилоти ўртасидаги ҳамкорликни кенгайтириш бўйича 2021-2023 йилларга мўлжалланган чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқишда ва ундаги 3, 12, 14 ва 15-бандларнинг бевосита амалга оширилишида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 25 февралдаги 30/8-22-29-сон маълумотномаси). Мазкур таклифлар мамлакатимизда халқаро-ҳуқуқий нормаларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш ҳамда халқаро ҳамкорликни янги босқичга кўтарилиши учун мустаҳкам ҳуқуқий пойдевор вазифасини ўташга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 8 та илмий-амалий анжуманда, жумладан 5 та халқаро ва 3 та республика илмий-амалий конференцияларда синовдан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 27 та илмий иш, жумладан 3 та монография, шунингдек, 16 та илмий мақола (5 таси хорижий нашрларда) чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, тўртта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан иборат бўлиб, ҳажми 255 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги, диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти ҳамда предмети, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, жорий қилиниши, апробацияси ҳамда эълон қилинганлиги, диссертация ишининг тузилиши ва ҳажми ёритилган.

Диссертациянинг биринчи боби **“Мигрантлар ҳуқуқларини ўрганишнинг назарий асослари”** деб номланиб, унда мавзунинг илмий-назарий жиҳатлари таҳлил қилинган бўлиб, мигрантлар ҳуқуқий мақомининг юридик табиати, мигрантлар ҳуқуқларига доир асосий илмий таълимотлар ҳамда мигрантлар ҳуқуқларини “таъминлаш” ва “ҳимоя қилиш” тушунчалари комплекс тадқиқ этилган.

Мазкур бобнинг *“Мигрантлар ҳуқуқий мақомининг юридик табиати”* га бағишланган биринчи параграфда Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларида “мигрант” атамасининг таърифи берилмаганлиги асосий илмий муаммо сифатида батафсил ўрганилган.

А.Х.Абашидзе, К.Х.Абдурахманов, А.А.Алланова, К.Ш.Арипова, Т.Н.Балашова, Л.Варлез, А.Вердрос, Н.В.Витрук, С.А.Гафурова, К.Йорген, Н.И.Матузов, И.В.Плюгина, А.В.Полтев, М.А.Раҳимова, В.М.Решетин, А.Х.Саидов, И.В.Самиев, М.А.Тиллабаев, И.Т.Турғунов, Р.Р.Уринбоев, Т.Я.Хабриева, Э.Т.Хожиев, В.Шетай, Б.И.Эгамбердиев, Ш.Эралиев, Г.Юлдашева, Х.М.Юнусов ва А.Б.Ғафуровларнинг “ҳуқуқий мақом” ҳамда “мигрант” институтларининг юридик табиати ҳақидаги қарашлари таҳлил этилиб, мигрант ҳуқуқий мақомининг ўзига хос хусусиятлари очиқ берилган. Диссертант томонидан қилинган таҳлиллар натижасида ушбу тушунчаларга муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилган.

Норвегиялик олим Йорген Карлингнинг *“мигрант”* атамасини ҳуқуқий жиҳатдан таърифлашда *“инклюзивист”* ва *“резидуалист”* ёндашувлари ҳақидаги скандинав илмий мактаби тадқиқ этилиб, мазкур тушунчани таърифлашда инклюзив ёндашув мақсадга мувофиқлиги асослантирилган. *“Мигрант”* атамасини таърифлашда диссертант *“барча қочоқлар мигрант эканлиги, лекин ҳар қандай мигрант ҳам қочоқ эмас”*лиги каби фалсафий ғояни алоҳида инобатга олиш зарурлигига урғу берган.

Диссертант А.Х.Абашидзе ва А.М.Солнцевлар “мигрант” сўзининг ўрнига “нофуқаро” (“негражданин”) атамасидан фойдаланиш ғояларига муносабат билдириб, айрим жиҳатлари билан қисман келишиб бўлмаслигини қайд этган. Хусусан, чет эл фуқароси, хусусан, дипломатик иммунитетга эга бўлган хорижий давлатлар элчихоналари, халқаро ташкилотлар ва уларнинг

ваколатхоналари ходимлари ёки сайёҳлар мақоми “нофуқаро” сифатида эътироф этилиши ёки этилмаслиги муайян баҳс-мунозараларга сабаб бўлиши қайд этилган. “*Мигрант ҳуқуқий мақоми*”ни принциплар, ҳуқуқ субъектлилиги, фуқаролик ҳамда мигрант ҳуқуқлари, кафолатлари ва мажбуриятлари сингари асосий элементларга ажратиш бўйича И.Ю.Лупенконинг таклифи бошқа олимларнинг шу каби таснифи билан қиёсий-ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Мазкур параграф доирасида миграция соҳасидаги давлат хизматларини кўрсатишнинг хусусиятига қараб, мигрантларни шартли равишда “ички ёки кириш”, “меҳнат” ва “ташқи ёки чиқиш” каби 3 турга бўлиш мақсадга мувофиқлиги таклиф этилган. Миграция соҳасидаги давлат хизматларини кўрсатишнинг хусусияти миграция ҳуқуқида илк маротаба мигрантларни таснифлашнинг янги мезони сифатида ишлаб чиқилган.

“*Мигрантлар ҳуқуқларига доир асосий илмий таълимотлар*” деб номланган иккинчи параграфда мигрантлар ҳуқуқларини тадқиқ қилган дунёдаги энг йирик илмий мактаблар (Скандинавия, АҚШ-Миннесота, Сорбонна, Женева, Мехико, Рус ва бошқа илмий мактаблар) ва улар илгари сурган концептуал ғоялар мажмуи чуқур таҳлил қилинган.

Диссертантнинг фикрича, миграция жараёнлари ва мигрантларга доир ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ меъёрий ҳужжатлар салмоғининг тобора ошиб бораётганлиги ҳуқуқшунослик назариясида “миграция ҳуқуқи”нинг мавжудлиги ҳақида турли саволлар пайдо бўлишига сабаб бўлмоқда. Шу ўринда, Т.Алейникофф, Р.Апплеярд, В.Шетай, К.Бретель, Г.Гудвин-Гилл, Р.Перрушу, Р.Человински каби машҳур олимлар миграция ҳуқуқининг асосий тушунчаларини ишлаб чиқишда улкан ҳисса қўшганлиги алоҳида эътироф этилган.

Гарчи, “Халқаро миграция ҳуқуқи” атамаси юридик фанга илк маротаба 1927 йилда Луи Варлез томонидан киритилганлигига қарамай, “Миграция ҳуқуқи”нинг ҳуқуқ тизимида алоҳида ажралиши муаммоси ҳануз баҳс-мунозаралар марказидалиги ва уни тадқиқ этишда уч асосий ёндашув шаклланганлиги исботланган: *биринчидан*, М.Р.Вокуев миграция ҳуқуқи, бу ҳуқуқнинг мураккаб ва мустақил соҳасидир, деган бўлса, *иккинчидан*, Т.Я.Хабриева миграция ҳуқуқи, бу ҳуқуқнинг мураккаб соҳалараро институти, деб ҳисоблайди ва *учинчидан*, А.Н.Жеребцов миграция ҳуқуқи, бу маъмурий ҳуқуқнинг кичик соҳаси сифатида қараган. Шу нуқтаи назарлар асосида, диссертант Ўзбекистонда илк маротаба “Миграция ҳуқуқи”ни алоҳида ҳуқуқ соҳаси сифатида тадқиқ қилиш ғоясини илгари сурган ва бу борада илмий тадқиқот фаолиятини ташкиллаштириш учун янги шифрдаги ихтисосликни қўшишни таклиф қилган.

Мигрантлар ҳуқуқлари инсон ҳуқуқларининг йўналишларидан бири сифатида А.Х.Саидов, Е.В.Барышева, В.М.Капицын, Д.Т.Караманукян каби олимлар томонидан батафсил ўрганилганлиги ва ҳуқуқ назариясининг асосий таълимотларидан келиб чиқиб, мигрантлар ҳуқуқларини *умумий* (шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар, сиёсий ҳуқуқлар (мурожаат қилиш ҳуқуқи), иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқлар, маданий ҳуқуқлар ва экологик ҳуқуқлар) ва *махсус* (ҳар

қандай давлатни, шу жумладан ўзининг келиб чиқиш давлатини эркин тарк этиши ҳуқуқи, ҳар қандай вақтда ўзининг келиб чиқиш давлатига кириш ва у ерда қолиш ҳуқуқи, ҳаракатланиш эркинлиги, яшаш жойини танлаш ҳуқуқи, бошпана олиш, қочоқ мақомини олиш, хоҳлаган фуқароликни қабул қилиш, мигрантнинг ҳуқуқий субъект эканлиги тан олинishi, консуллик ёки дипломатик идоралардан ёрдам олиш ҳуқуқи ва бошқ.) гуруҳларга бўлиниши асослантирилган. Шунингдек, мигрантларнинг инсон ҳуқуқларини шартли равишда 4 та тоифага ажратилган:

биринчидан, шахснинг қабул қилувчи мамлакатга кириши, у ерда бўлиши ва ҳуқуқий мақомини ўзгариши оқибатида бузиладиган инсон ҳуқуқлари;

иккинчидан, шахснинг қабул қилувчи мамлакатдан чиқариб юборилиши оқибатида бузиладиган инсон ҳуқуқлари;

учинчидан, қабул қилувчи мамлакатда шахснинг маъмурий камокқа олиниши оқибатида бузиладиган инсон ҳуқуқлари;

тўртинчидан, қабул қилувчи мамлакатда шахснинг энг зарур бўлган иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлари.

Муаллиф мигрантларнинг ҳуқуқларига риоя қилиш бўйича ҳар бир давлат миллий индикаторларини ишлаб чиқиши ва ундан унумли фойдаланиши юридик мажбуриятларга риоя қилиш ва мониторингини амалга оширишга ижобий таъсир ўтказишини инобатга олиб, Ўзбекистонда Мигрантлар ҳуқуқларининг миллий индикаторини ишлаб чиқишни таклиф қилган, шунингдек, мигрантлар ҳуқуқларини ҳимояланганлик даражасига оид индикаторлардан намуналарни диссертация ишига илова қилган.

Мазкур параграф доирасида мигрантлар ҳуқуқлари назариясини ишлаб чиқишда, қуйидаги жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш зарурлиги асослаб берилган:

биринчидан, мигрантларни қабул қилувчи мамлакатда яратилган ҳуқуқий тизимнинг ўзига хос хусусиятлари;

иккинчидан, халқаро ҳуқуқ нормаларини мигрантларни қабул қилувчи мамлакатнинг миллий қонунчилигига имплементация қилинганлик даражаси;

учинчидан, мигрантларни қабул қилувчи мамлакатнинг иқтисодий-ижтимоий салоҳияти;

тўртинчидан, мигрантларни қабул қилувчи жамиятда интеграция учун мавжуд шароитлар.

Тадқиқот натижасида мигрантлар ҳуқуқлари тушунчасига таъриф берилган. Ушбу таърифга асосан, *мигрантлар ҳуқуқлари* деганда – инсон ҳуқуқларининг концептуал ва норматив “устахона”си ҳамда миграция жараёнларида ижтимоий неъматлардан фойдаланишнинг юридик жиҳатдан қафолатланган имкониятлар ҳисобланиб, объектив ва субъектив ҳуқуқнинг бир қисми тушунилиши лозим.

Биринчи бобнинг “*Мигрантлар ҳуқуқларини “таъминлаш” ва “ҳимоя қилиш” тушунчаларининг қиёсий таҳлили*” номли учинчи параграфида шахс ҳуқуқларини “таъминлаш”, “ҳимоя қилиш”, “амалга ошириш”, “муҳофаза қилиш”, “қўриқлаш” ва “қафолатлаш” каби турли атамаларнинг ўзаро ўхшаш ва фарқли жиҳатлари комплекс тадқиқ этилган.

А.В.Стремоухов ва В.Н.Бутылиннинг илмий қарашларига таяниб, “таъминлаш” сўзи “ҳимоя қилиш” сўз бирикмаси билан маънодош эканлиги билан бир қаторда, бу борада норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам ягона ёндашув кузатилмаслиги аниқланган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида “*ҳимоя қилинади*” (13-модда), “*ҳимоя қилиши*”, “*кафолатлайди*” (22-модда), “*таъминлайди*” (43-модда), “*қўриқланадиган*” (54-модда), “*муҳофаза қилинади*” (65-модда) каби синтактик шакллар қўлланилган. Ҳуқуқ назариясидаги илмий муаммо ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги бу каби ноаниқлик ушбу тушунчаларнинг асл мазмун-моҳиятини очиб беришга, уларни тадқиқ қилишга ва бу бўйича ҳуқуқни қўллаш амалиётида ягона тўхтамга келишга тўсқинлик қилади, деган хулосага келган.

Диссертацияда “таъминлаш” тушунчасини “муҳофаза қилиш”, “ҳимоя қилиш” ва “амалга ошириш” каби категориялардан фарқлаш, уларнинг ўртасидаги чегараларни аниқ белгилаш мақсадида инсон ҳуқуқларини таъминлаш механизмининг мазмун-моҳияти алоҳида ҳуқуқий категория сифатида очиб берилган. Жумладан, *инсон ҳуқуқларини таъминлаш механизми* инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг юридик кафолати бўлиб, уларни амалга ошириш учун хизмат қиладиган восита ва усулларнинг бутун тизими ҳисобланиши қайд этилган. Муаллифнинг фикрича, “ҳимоя қилиш” ҳуқуқлар бузилган тақдирда амалга ошириладиган ва уларни тиклаш билан боғлиқ фаолият бўлса, “муҳофаза қилиш” эса, ҳуқуқлар бузилишининг олдини олиш ва бунга йўл қўймасликка ҳамда уларни тўлиқ амалга оширишга қаратилган фаолиятдир.

Тадқиқотчи шахс ҳуқуқларини таъминлаш механизмлари бўйича А.Х.Саидов, Ю.В.Анохин, А.С.Мордовец, Н.А.Шайкенов каби олимлар томонидан ўрганилган инсон ҳуқуқларини таъминлаш механизмининг юридик, ижтимоий ва давлат-ҳуқуқий каби уч асосий жиҳатларига ўз муносабатини билдириб, *мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш механизми* дейилганда, жамиятнинг барқарор тараққиёти учун халқаро ва миллий ҳуқуқ нормаларига мувофиқ мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш бўйича муносабатларни самарали тартибга солувчи ҳуқуқий воситалар тизими тушунилиши, шунингдек, у моддий-техник, ташкилий, ғоявий, бошқарув ёки махсус-ҳуқуқий хусусиятдаги чораларни қамраб олиши лозимлигини исботлаган.

Муаллиф Н.И.Матузовнинг “*Ҳуқуқ ва манфаатлар доимий равишда муҳофаза қилинади, улар бузилгандагина ҳимоя қилинади. Ҳимоя муҳофаза пайтидир*” деган фикрини қўллаб-қувватлаб, Н.В.Витрукнинг “*муҳофаза қилиши*” ва “*ҳимоя қилиши*” тушунчалари бир хил натижага эришишга қаратилган”, деган ғоясига муносабат билдириб, иккала атама ҳам ўзаро чамбарчас боғлиқ, лекин бу айнан бир хил функцияни бажаришини аниқлаш маслиҳатини исботлаган.

Тадқиқотчининг фикрича, мигрантларнинг ҳуқуқлари поймол этилишидан муҳофаза қилиш учун нафақат суд ёки инсон ҳуқуқлари бўйича

миллий институтлар, балки адвокатлар, прокурорлар ва амалиётчи ҳуқуқшунослар ҳам биргаликда самарали фаолият кўрсатишлари зарур.

Шу билан бирга мамлакатда ноқонуний бўлиб турган мигрантларга, хусусан, одам савдоси қурбонлари ва пандемия каби муайян мураккаб вазиятларда қолганларга амнистия институтини қўллаган ҳолда уларнинг ҳуқуқий мақомини қонунийлаштириш орқали мигрантлар ҳуқуқларини янада самарали ҳимоя қилиш ва таъминлаш таклиф қилинган.

Диссертациянинг иккинчи боби “**Мигрантлар ҳуқуқларининг келиб чиқиши ва ривожланиши босқичлари**” деб номланиб, унда миграцияга доир одат ҳуқуқларининг пайдо бўлиши, мигрантлар ҳуқуқларининг табиий ҳуқуқ сифатида шаклланиши ва уларнинг эволюцияси ҳамда замонавий тенденциялари чуқур таҳлил қилинган.

Ушбу бобнинг “*Миграцияга доир одат ҳуқуқларининг пайдо бўлиши*” деб номланган биринчи параграфида Қадимги даврдан илк ўрта асрларгача бўлган даврда мигрантлар ҳуқуқларининг тарихий жиҳатлари очиб берилган.

Мигрантлар ҳуқуқларининг келиб чиқиши ва ривожланиши босқичлари J.Aubin, J.F.Vitoria Barthélemy, J.Carcopino, L.Casson, W.F.Craies, N.Crinitti, E.Cuq, B.Élie, F.Cherfouh, F.Coulanges, G.Mas, G.W.Harley, G.D.Middleton, J.Torpey, L.Lefort, M.T.Larsen, P.A.Rosental, F.Schulz, E.Vaissiere, И.А.Алешкова, Э.Аннерс, А.Камалов, З.Муқимов, Ф.А.Мухитдинова, А.Отахўжаев, А.Х.Саидов, М.А.Сарсембаев, М.Хамидова, А.Хўжаев, Г.Юлдашева каби олимларнинг илмий асарларини комплекс таҳлил қилиш асосида ўрганилган.

Диссертацияда мигрантлар ҳуқуқларига доир одатларнинг олдинги хулқ-атвор қоидаларидан фарқли кўйидаги уч жиҳати аниқланган: *биринчидан*, бир жойдан иккинчи жойга кўчиш имконияти универсал хусусиятга эга бўлган; *иккинчидан*, миграцияга доир ўрнатилган қоидаларни бузиш қаттиқ жазоланган; *учинчидан*, миграция ҳуқуқини амалга оширилиши ва назорати давлат томонидан таъминланган.

Муаллиф томонидан мигрантлар ҳуқуқларининг шаклланиши босқичлари ҳақидаги турли қарашлар кўриб чиқилган. Масалан, эркин ҳаракатланиш ҳуқуқининг шаклланишини И.А.Алешкова тўрт босқичга (*давлатчиликдан олдинги давр* – инсон табиатидаги одатий ҳолат; *янги феодал давлатлар даври* – ҳуқуқий одат шаклида; *XVIII аср охири* – табиий ҳуқуқлар таркибида; *XX аср* – юридик жиҳатдан алоҳида норма сифатида мустаҳкамланиши) ажратган бўлса, В.Ф.Могильный унга бешинчи даврни (XXI аср – Европа иттифоқи мисолида давлатлар орасидаги чегараларни олиб ташланиши ва паспорт-виза назоратини соддалаштириш) ҳам қўшимча қилган. Миграция ҳуқуқи бўйича мутахассис В.М.Решетин эса, даврларни 1500 йилдан бошлаб, бир неча босқичга бўлиб, у асосан мустамлакачилик тарихи билан узвий боғлаган. Бу борада диссертант, мигрантлар ҳуқуқларининг шаклланиши ва ривожланишини учга, яъни *қадимги, ўрта асрлар, замонавий* даврларга ажратиш ғоясини илгари сурган.

Тарихий ва илмий асарлар ҳамда архив ҳужжатларини ўрганиш натижасида қиёсий-ҳуқуқий жадвал ишлаб чиқилган. Унга кўра, айрим

олимларнинг (В.Бартелеми ва Э.Аннерс) миграция ҳуқуқининг ўрта асрлар Европасида шаклланганлиги ҳақидаги фикр-мулоҳазаларини тўла инкор қилган. Бинобарин, миграцияга доир ҳуқуқий нормалар, принциплар ва институтларнинг илк белгилари давлатчиликкача бўлган даврларга ҳам бориб тақалиши исботланган. Албатта, миграция ҳуқуқининг янги соҳалари пайдо бўлиши янги нормаларни келтириб чиқарган, бироқ унинг асосий принциплари (масалан, фуқароликка қабул қилишдаги “*jus sanguinis*” – “этник гуруҳдан келиб чиқиш”, “*jus solis*” – “туғилган жой” принциплари) ва институтларининг (масалан, мажбурий кўчирилганлар ёки қочоқлар мақоми, миграция соҳасидаги назорат ва жавобгарлик масалалари) асосий мазмун-моҳияти ўзгаришсиз қолаверган.

Ушбу параграф доирасида “*ишончсизлик вотуми*”, “*персона нон-грата*” ёки “*сиёсий депортация*”нинг муайян хусусиятларини ўзида мужассам этган ва деярли унутилган қадимий институт – “*остракизм*”ни янги пайдо бўлаётган замонавий тенденцияларнинг уйғунлигида янада такомиллаштириш зарурлиги асослантирилган.

Тадқиқотда *изополитейя* институти (замонавий *бинатрид*) Қадимги Юнонистонда мигрантлар ҳуқуқини амалга оширилишининг энг мақбул усулларида бири бўлганлиги аниқланган.

Айрим олимлар (Г.Юлдашева, Ш.Расулов ва С.А.Гафурова) консуллик институтининг дастлабки кўринишлари айнан Юнонистонда шаклланганлиги ҳақидаги фикрларига диссертант томонидан муносабат билдирган. Хусусан, мигрантлар ҳуқуқи билан муайян даражада алоқадор бўлган *проксения* (ўзаро меҳмондорлик ҳуқуқи), яъни чет эл фуқароларининг манфаатларини ҳимоялаш учун давлат томонидан тайинланган шахслар институти даставвал ихтиёрий равишда фуқаро томонидан мамлакатга ташриф буюрган чет эллик шахсларга бошпана бериш ва уларни ҳимоялаш бўлган бўлса, кейинчалик асосан савдогарлар ва элчиларга нисбатан татбиқ этилганлиги ҳақида хулоса қилинган.

Мазкур бобнинг “*Мигрантлар ҳуқуқларининг табиий ҳуқуқ сифатида шаклланиши*” деб номланган иккинчи параграфидан эрта феодализмдан XX аср ибтидосига қадар бўлган даврда Ғарб ва Шарқ мамлакатлари кесимида, ҳар бир ҳудуднинг тарихий-ҳуқуқий манбалари асосида миграция ҳуқуқи институтларининг шаклланишининг ўзига хос жиҳатлари хронологик тартибда қиёсий таҳлил қилинган.

Муаллиф тарихий ҳужжатлар асосида Хитойда суғдий мигрантлар учун қулай ижтимоий-ҳуқуқий ва иқтисодий-молиявий муҳит яратилиши нафақат мазкур имтиёзлар билан, балки масаланинг сиёсий жиҳатларига ҳам боғлиқ бўлган, деб ҳисоблаган. Бинобарин, суғдийлар Кумул шаҳри яқинидаги Хами вилоятини назоратга олиб, бу ерда ҳоконлик тасарруфидаги бошқарувини жорий қилганлар. Самарқандлик Кан Су-ми Ордосдаги Бэйан округи губернатори лавозимига тайинланиб, мазкур ҳудудларга Суғддан мигрантларнинг келиши давом этган. Жумладан, 630 йилда “улуғ сардор” бухоролик Ан Ту-хан 5 минг суғдийни шимолий Хитойга олиб келиб жойлаштирган. Шу тарихи мигрантлар орасида суғдийлар қабул қилувчи

мамлакатнинг нафақат иқтисодий, балки сиёсий ҳаётида ҳам муҳим ўрин эгаллаганлиги таъкидланган.

Қадимги туркий халқларда миграция ҳуқуқининг муҳим институтларидан бири қочоқлар масаласи алоҳида аҳамият касб этган. Оқсоқоллар томонидан таъқиб қилинаётган қочоқ мақомидаги шахсларни ҳеч ким ўтовига қўйиши мумкин бўлмаганлиги, улар қум-саҳроларга қувиб юборилганлиги, бу эса кўпинча ўлим жазоси билан тенг бўлганлиги аниқланган. З.Муқимовнинг ушбу қувғинни остракизм билан тенглаштирганлиги ҳақидаги фикрларга қисман қўшилмаслиги бўйича асослар келтирилган.

Диссертацияда “Ҳидоя” асарида келтирилган мигрантлар ҳуқуқлари бўйича бир қатор шарҳлар таҳлил қилинган. Масалан, чет эл фуқароси мусулмон мамлакат ҳудудида бир йилдан ортиқ қолишига руҳсат берилмаган. Чунки у даромадининг ўндан бир қисми миқдоридан тўлайдиган солиқ бир йил учун мўлжалланган бўлиб, қайта ҳудудга қайтиб келиши билан яна шунча миқдорда келаси бир йил учун солиқ тўлаши лозим бўлган. Ушбу солиқ тури мигрантлар ҳуқуқларини таъминлашга хизмат қилган. Агар бошқа дин вакили Ислом динини қабул қилиб, мусулмон мамлакат ҳудудига кўчиб келса, бундай ҳолда у аввалги никоҳини бекор қилиши талаб этилган. Она фарзанди билан бирга бошқа бегона юртга кўчиб кетиши мумкин бўлмаган. Ажрашган аёл ўз боласи билан бошқа жойга кўчиб кетиши ҳам мумкин бўлмаган, лекин никоҳи расмийлаштирилган ўз юртига қайтиб келиши қонуний ҳисобланган. Она боласи билан қишлоқдан шаҳарга кўчиши мумкин, лекин шаҳардан қишлоққа кўчиш фарзандининг камолига салбий таъсир кўрсатиши боис, мақсадга мувофиқ эмаслиги таъкидланган.

Архив ҳужжатларига асосланган ҳолда, Ўзбекистон ҳудудида мигрантларнинг бошпана олиш, яшаш жойини эркин танлаш ва эркин ҳаракатланиш ҳуқуқлари конституциявий даражада биринчи маротаба Хоразм Халқ Совет Республикасининг 1922 йил 23 июлдаги Асосий қонунида белгиланганлиги аниқланган. Ушбу Конституция ҳеч қандай истисно қоидалар ва бошқа чекловларсиз ҳаракатланиш ҳамда яшаш жойини танлаш эркинлигини мустаҳкамлаган ягона тарихий-ҳуқуқий ҳужжат бўлиб, кейинги даврларда қабул қилинган бошқа ҳужжатлар мигрантлар ҳуқуқларини чекловчи ҳаволаки нормаларга эга эканлиги исботланган.

Шу билан бирга, Ўрта аср Шарқ жамиятидан фарқли ўлароқ феодал Ғарб ривожланиш модели миграция ҳуқуқининг барча институтларини тўлақонли шаклланиши билан ажралиб турганлиги тадқиқот ишида алоҳида қайд этилган.

Диссертантнинг фикрича, мигрантлар ҳуқуқларининг мазмун-моҳияти ўрта асрларда ҳам ўзгармаган, фақатгина ҳуқуқий одат даражасидан табиий ҳуқуқ даражасига кўтарилган. Яъни миграция ҳуқуқининг ўрта асрларда сифат жиҳатдан “қадр-қиммати” ошган. Ҳаракатланиш эркинлиги нисбатан чекланиши кузатилган бўлса, миграция ҳуқуқининг паспорт ёки фуқаролик каби бошқа институтлари (масалан, “дунё фуқаролиги” – космополитизм) такомиллашган.

Иккинчи бобнинг “*Мигрантлар ҳуқуқларининг эволюцияси ва замонавий тенденциялари*” деб номланган учинчи параграфда мигрантлар ҳуқуқларининг ривожланиши босқичи – XX асрнинг 20-йилларидан XXI аср бошига қадар бўлган давр таҳлил этилган. Бу даврда миграция ҳуқуқининг барча институтлари юридик жиҳатдан мустаҳкамланган бўлиб, улар тобора ривожланиб борган. Мазкур босқич глобаллашув даврига тўғри келганлиги туфайли миграция ҳуқуқи халқаро ҳуқуқ нормалари билан уйғунлашганлиги таъкидланган.

Иккинчи жаҳон урушидан кейин, ҳаракатланиш эркинлигига доир умумэтироф этилган стандартларни ишлаб чиқишга қаратилган фаолиятни жадаллашиши Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 13-моддасини тайёрлаш билан боғлиқ бўлган. Мазкур модда лойиҳасининг муҳокамасида ҳаракатланиш эркинлигининг тўртта нормасини шакллантириш борасида яқдилликка эришилган. Таянч нормалар қуйидагилардан иборат бўлган: 1) ҳаракатланиш эркинлиги ҳуқуқи; 2) яшаш жойини эркин танлаш ҳуқуқи; 3) ҳар қандай давлатни тарк этиш ҳуқуқи; 4) ўз мамлакатига қайтиб келиш ҳуқуқи.

Диссертантнинг аниқлашича, ҳаракатланиш эркинлиги ҳуқуқининг бешинчи таянч нормаси ёки “*бешинчи элемент*” – исталган мамлакат худудига кириш ҳуқуқи ёки иммиграция ҳуқуқи, гарчи дастлабки муҳокамаларда тилга олинган бўлса-да, бироқ Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 13-моддасида ўз аксини топмаган. 1952 йилда БМТнинг Иқтисодий ва ижтимоий кенгашининг Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссияси “*бешинчи элемент*” масаласига яна қайтган, бироқ шундан бери саъй-ҳаракатлар самара бермасдан келган. Яъни Декларацияда эмиграция ҳуқуқи эътироф этилган бўлса-да, иммиграция ҳуқуқи кўзда тутилмаган.

Тадқиқотда ҳозирги кунгача эмиграция инсон ҳуқуқлари сифатида эътироф этилиши ва иммиграция эса миллий суверенитет масаласи ҳисобланиши ўртасида қарама-қарши фикрлар мавжудлиги келтирилган. Муаллифнинг фикрича, эмиграция ва иммиграция ҳуқуқлари ўртасида мувозанатнинг бузилганлиги боис бутун дунё бўйлаб миграция жараёнларини бошқариш тобора мураккаблашиб, оқибатда ноқонуний миграция ҳамда одам савдоси каби жиноятлар кўпайган. Мазкур таҳлилдан келиб чиқиб, Декларациянинг 13.2-моддасини қайта кўриб чиқиш ва “иммиграция ҳуқуқи” билан тўлдириш лозим, деб топилган.

Тадқиқотда мигрантлар ҳуқуқларининг шаклланиши ва ривожланишининг сўнгги босқичига мажбурий кўчирилганлар ва қочоқларнинг ҳаракатланиш эркинлигини кафолатлаган “*Нансен паспорти*” ёки “*Нансен феномени*” каби жиҳатлар хослиги аниқланган.

Ушбу параграф доирасида диссертант Ўзбекистоннинг 1924 йилдан 1991 йилга қадар бўлган миграция ҳуқуқи тарихини “турғунлик даври” сифатида баҳолашни қуйидаги тарихий фактлар билан исботлаган:

биринчидан, 1932 йилдан 1958 йилга қадар ҳаракатланиш эркинлиги қаттиқ чекланганлиги, масалан, аҳолининг шаҳарларга эркин миграциясини

олдини олиш мақсадида жамоа хўжаликлари аъзоларига паспорт берилмаганлиги;

иккинчидан, 1924, 1936 ва 1977 йилдаги совет конституцияларининг ҳеч бирида ҳаракатланиш эркинлиги ва кафолатлари ҳақида сўз юритилмаганлиги;

учинчидан, Совет иттифоқининг дастлабки йиллариданоқ кучли паспорт тизими ва мажбурий прописка институтининг жорий қилинганлиги;

тўртинчидан, жиноятчиликни олдини олиш мақсадида собиқ судланган шахслар нафақат ҳаракатланиш эркинлигига, балки яшаш жойини танлаш ҳуқуқига эга бўлмаганлиги;

бешинчидан, крим-татарларини мажбурий кўчирилганлиги, этник немислар каби аҳолининг айрим “номақбул” гуруҳларини чиқариб юборилганлиги, уларнинг паспортларини тортиб олинганлиги ёки прописка қилиш рад этилганлиги ва ҳоказо.

Шунингдек, Ўзбекистонда миграция ҳуқуқининг тадрижий суратда ислоҳ қилиниши илк маротаба 2017 йилдан бошланганлиги ва бу давлат раҳбари Шавкат Мирзиёевнинг сиёсий иродаси туфайли Янги Ўзбекистонда бошланган миграция ҳуқуқининг янги даври билан тавсифланиши асослантирилган.

Диссертациянинг учинчи боби **Мигрантлар ҳуқуқларига доир халқаро стандартлар ва хорижий давлатлар тажрибасининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили**” деб номланиб, унда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг халқаро-ҳуқуқий механизмлари тавсифланиб, эмигрантлар ҳуқуқларига оид хорижий давлатлар тажрибаси ҳамда реципиент мамлакатларда айрим тоифадаги мигрантлар ҳуқуқларига риоя қилиш бўйича илғор амалиёт қиёсий-ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Мазкур бобнинг *“Мигрантлар ҳуқуқлари бўйича халқаро-ҳуқуқий стандартлар ва механизмлар тавсифи”*га бағишланган биринчи параграфида мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга доир халқаро институционал механизмлар, шунингдек, халқаро-ҳуқуқий стандартлар ва уларни миллий қонунчиликка имплементация қилишнинг хусусиятлари очиб берилган.

Мигрантлар ҳуқуқларига доир халқаро стандартлар ва хорижий давлатлар тажрибасини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилишда F.Alba, R.P.Bernarte, L.Boinnard, R.Cholewinski, J.Debonneville, M.P.Dionela, P.Diphusha, A.M.Hilsdon, P.C.Jessup, H.Lauterpacht, J.P.Orellana, D.Vázquez, D.Weissbrodt, К.Ш.Арипова, А.Божкараулы, Е.М.Емельянова, П.А.Маккамбаев, Б.Т.Мусаев, А.Х.Саидов, Л.А.Саидова, О.Р.Сулаймонов, М.А.Тиллабаев, Х.М.Юнусов каби олимларнинг илмий асарлари ушбу соҳада улкан ишончли манба эканлиги таъкидланган.

Диссертация ишида универсал, минтақавий ва икки томонлама халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг асосий талаблари кўриб чиқилган бўлиб, бунда халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш миллий тизимларининг ривожланишига таъсир этиш тенденциялари аниқланган.

Жумладан, тадқиқотда мигрантлар ҳуқуқларининг халқаро-ҳуқуқий ҳимояси тўрт асосий ва махсус ҳужжат – Халқаро меҳнат ташкилотининг 1949 йилдаги Меҳнаткаш мигрантларга доир 97-сонли ва 1975 йилдаги Миграция соҳасидаги суиистеъмолликлар ва меҳнаткаш-мигрантларга имкониятлар тенглигини таъминлаш тўғрисидаги 143-сонли конвенциялари, шунингдек, БМТ Бош Ассамблеясининг 1985 йилдаги 40/144-сонли резолюцияси билан қабул қилинган Истиқомат қилаётган мамлакат фуқароси бўлмаган шахсларнинг инсон ҳуқуқлари декларацияси ҳамда БМТнинг 1990 йилдаги Барча меҳнаткаш-мигрантлар ва уларнинг оила аъзолари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича конвенция билан кафолатланиши асослантирилган.

Муаллифнинг фикрича, аксарият мамлакатларда мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга бағишланган қонунлар қабул қилинганлигига қарамай, амалда уларни камситиш ҳолатлари тобора ошиб бормоқда. Трансчегаравий хусусиятга эга эканлиги боис, донор мамлакатларнинг миллий қонунчилиги эмигрантларнинг инсон ҳуқуқларини поймол бўлишини олдини олишга қодир эмас, бунинг учун икки томонлама келишувларга кўпроқ урғу берилиши лозимлиги қайд этилган.

Параграф доирасида диссертант БМТнинг 1985 йилдаги “Истиқомат қилаётган мамлакат фуқароси бўлмаган шахсларнинг инсон ҳуқуқлари декларацияси” ва 2016 йилдаги “Қочоқлар ва мигрантлар тўғрисида”ги Нью-Йорк декларациясига мувофиқлаштириш, шунингдек, мигрантлар ҳуқуқларига доир барча конвенцияларни, шу жумладан, 2000 йилдаги Трансмиллий уюшган жинойтчиликка қарши конвенциясини тўлдирувчи Мигрантларни қуруқлик, ҳаво ва денгизда ноқонуний тарзда олиб ўтишга қарши қўшимча протоколини ратификация қилиш ва уларни амалдаги қонунчиликка имплементация қилиш ғоясини илгари сурган.

Ишда мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи халқаро ташкилотларни шартли равишда *умумий* (БМТнинг тараққиёт дастури, ЕХХТ, Европа иттифоқи ва ҳ.к.) ва *махсус* (ХМТ, БМТнинг қочоқлар бўйича Олий комиссарлик бошқармаси, МХТ, БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича Кенгаши, Махсус маърузачи) турларга ажратган ҳолда тадқиқ қилинган.

2016 йилдаги “Қочоқлар ва мигрантлар тўғрисида”ги Нью-Йорк декларацияси ва инклюзив ёндашув тарафдорларининг илмий асосларидан келиб чиққан ҳолда БМТнинг қочоқлар бўйича Олий комиссарлик бошқармаси ва Миграция бўйича халқаро ташкилотнинг ягона органга бирлашиши ёки уларнинг мандатларини тубдан қайта кўриб чиқиш тақозо этаётганлигини асослаб берган.

Учинчи бобнинг иккинчи параграфи “*Эмигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишга оид хорижий давлатлар тажрибасининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили*”га бағишланган бўлиб, унда Филиппин, Индонезия, Ҳиндистон, Мексика ва Сальвадор каби давлатлар қонунчилигида мавжуд ҳуқуқий механизмлар ўрганилган ва уларни миллий тизимга татбиқ этиш бўйича тавсиялар берилган. Жумладан, диссертант томонидан қуйидаги тажрибаларни жорий этиш зарурати илмий жиҳатдан исботланган:

Филиппин тажрибасига кўра, хорижга кетишдан олдин танишув семинарлар шаклидаги ҳуқуқий саводхонликни ошириш ва тарғибот ишлари эмигрантлар ҳуқуқлари бузилишининг олдини олишда муҳим усуллардан бири сифатида қўлланилиши, шунингдек, энг кўп ва тизимли равишда ўзбекистонлик мигрантлар ҳуқуқлари бузиладиган мамлакатларни таҳлил қилиш орқали аниқлаш ва бу каби йўналишларга (масалан, муайян мамлакатга уй хизматчи аёлларини юборишни тўхтатиш) ишчи кучини етказиб беришга мораторий эълон қилиш орқали уларнинг инсон ҳуқуқларининг поймол бўлишини олдини олиш мумкин.

Индонезия тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистонда ҳам эмигрантлар борадиган мамлакат тилини билиш бўйича талаб жорий қилиш зарур. Хусусан, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази томонидан бериладиган чет тилини билиш даражаси тўғрисида сертификат ёки халқаро сертификатларга эга бўлган талабгорлар хорижга ташкиллаштирилган ҳолда ишга жўнатилиши белгилаб қўйилиши мақсадга мувофиқ.

Муаллифнинг фикрича, эмигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда айрим чекловлар ва шартлар мавжудлиги аниқланган. Жумладан, Ҳиндистонда шахвоний эксплуатациянинг олдини олиш мақсадида 30 ёшга тўлмаган хотин-қизлар махсус рухсатномасиз мамлакатни тарк этиш ҳуқуқига эга эмас, Мексикада эса, хорижда меҳнат фаолияти олиб бормоқчи бўлган мексикалик фуқаролар қабул қилувчи мамлакатнинг ишлашга рухсатномасига эга бўлиши талаб этилади.

Сальвадор тажрибаси асосида эмигрантлар ҳуқуқларини амалга оширишда ижтимоий шерикчилик принципига асосланиб, мазкур масалага фуқаролик жамиятининг нафақат маҳаллий, балки мигрантларни қабул қилувчи хорижий мамлакатлардаги институтларини ҳам кенгроқ жалб қилиш ва улар билан яқиндан ҳамкорлик қилиш лозим.

Параграф доирасида ўтказилган ижтимоий сўровлар натижаси (297 *нафар* респондентлардан 163 *нафари* хорижда меҳнат фаолиятини олиб боришда деярли барча ҳуқуқлари поймол бўлганлигини, 76 *нафари* фақатгина ижтимоий ва меҳнат ҳуқуқлари билан боғлиқ муаммоларга дуч келганлигини ва қолган 58 *нафари* сиёсий ҳуқуқлардан ташқари барча ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари тўлиқ амалга оширилганлигини тасдиқлашган) ўз мамлакатларига қайтган мигрантларни шартли равишда уч тоифага ажратиш имконини берган:

биринчидан, муваффақиятли эмигрантлар, яъни чет элда бўлган даври ичида расман меҳнат шартномаси ва ижтимоий суғуртага эга бўлган, деярли ҳеч қандай юридик муаммога дуч келмаган (муаммо юзага келган тақдирда қаерга ва қандай мурожаат қилишдан хабардор бўлган), иш ҳақини тўлиқ ва вақтида олиб, сафаридан мамнун ва соғлом қайтганлар тоифаси;

иккинчидан, муваффақиятсиз эмигрантлар, яъни чет элда бўлган даври ичида тил ёки маданий мослашуви билан бир қаторда турли юридик муаммога дуч келган, расман меҳнат шартномаси тузилмаганлиги боис иш ҳақини тўлиқ ёки вақтида олмаган, ижтимоий суғуртасиз бемор бўлиб қайтганлар тоифаси;

учинчидан, ноқонуний миграция ёки одам савдосидан азият чеккан эмигрантлар, яъни уларнинг инсон ҳуқуқлари қўпол равишда бузилганлар тоифаси.

Ушбу бобнинг *“Реципиент мамлакатларда айрим тоифадаги мигрантлар ҳуқуқларига риоя қилиш бўйича илғор амалиёт”* деб номланган учинчи параграфда миграциядаги шахслар орасида мажбурий кўчирилганлар, меҳнаткаш-мигрантлар, репатриантлар, сиёсий бошпана олган, ўз оиласи билан бирлашиш мақсадидаги шахслар, қочоқлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича мигрантларни қабул қилувчи – реципиент мамлакатлар тажрибаси комплекс тадқиқ этилган.

Россия Федерациясида мажбурий кўчирилган (баъзан “мамлакат ичида кўчирилган”) шахслар, АҚШ, Канада, Франция ва Норвегияда меҳнаткаш-мигрантлар, Туркия, Исроил ва Германияда репатриантлар, Италия, Испания ва Бразилияда сиёсий бошпана олган шахслар, Австралия ва Португалияда ўз оиласи билан бирлашиш мақсадидаги шахслар, Буюк Британия ва Польшада қочоқлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича ўзига хос илғор амалиётни ҳуқуқий жиҳатдан қиёслаб ўрганиш натижасида бир қатор хулоса ва тавсиялар шакллантирилган. Масалан, АҚШ иқтисодиётига ҳисса қўшмоқчи бўлган мигрантларга “сармоя иммиграцияси” дастури жорий қилинган бўлса, чет эл фуқароси Франция ҳудудида беш йил истиқомат қилгач, унга 10 йил муддатга узоқ муддатли ишлаш рухсатномаси ва яшаш гувоҳномаси тақдим этилиши мумкин.

Норвегия тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, мамлакатимизда меҳнат фаолияти билан шуғулланмоқчи бўлган чет эл фуқаролари виза олишдан олдин ишлаш учун рухсатномаларни Ўзбекистоннинг тегишли давлатлардаги элчихоналари орқали ёки онлайн тарзда расмийлаштириш тартибини белгилаш маҳаллий меҳнат бозорини малакасиз ишчи кучидан сақлаш ва ноқонуний меҳнат миграциясининг олдини олишга хизмат қилади.

Тадқиқот ишида аниқланишича, репатриация масаласини тартибга солувчи биринчи қонун 1934 йилда Туркияда ва 1950 йилда Исроилда қабул қилинган. Аксарият давлатларда (Германия, Италия, Испания, Португалия, Франция, Венгрия, Болгария, Бразилия, Польша, Словакия, Руминия, Чехия, Вьетнам, Озарбайжон, Беларусь, Туркменистон, Украина, Молдова, Ўзбекистон ва ҳоказо) сиёсий бошпана ҳуқуқи бевосита уларнинг конституциясида мустақамланган бўлса, айрим мамлакатларнинг (АҚШ, Греция, Япония, Дания, Люксембург, Швеция, Финляндия, Австрия, Буюк Британия, Ирландия, Нидерландия, Арманистон ва ҳоказо) конституцияларида сиёсий бошпана ҳуқуқи ҳақида норма мавжуд эмас.

Австралия қонунчилигига мувофиқ, камида 12 ой никоҳда бўлган турмуш ўртоғи (эри ёки хотини), бўлгуси турмуш ўртоғи, қарамоғидаги болалари, ота-онаси, бошқа қариндошлари доимий яшаш учун ҳуқуққа эга бўлиши мумкин. Сохта никоҳларга алданмаслик мақсадида даставвал вақтинчалик виза, фақат икки йилдан кейин доимий истиқомат қилиши учун рухсатнома тақдим этилади. Шунингдек, миграция оқимини назорат қилиш мақсадида Австралия қонунчилиги миқдорий чекловларни ҳам кўзда тутган. Самарали чоралардан

яна бири аризачининг молиявий кўмак кафолатини тақдим этиш талаби ҳисобланади. Бунинг учун Австралия банкига икки йиллик муддатга 1,5-10 минг Австралия доллари миқдорида гаров қўйилади.

Диссертантнинг фикрича, мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида барча мамлакатлар учун универсал ва ягона модель бўлиши мумкин эмас. Зеро, мигрантлар ҳуқуқларига доир қонунчиликни шакллантириш билан бир қаторда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва миграция хизмати ходимларини уларга қатъий амал қилиш руҳида тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, шунингдек, ҳуқуқ бузилишига йўл қўйганларга кескин таъсир чораларини қўллаш ва жазо муқаррарлигини таъминлаш талаб этилади.

Ўрганилган давлатлар тажрибасига таяниб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 майдаги ПФ–5060-сонли Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида сиёсий бошпана бериш тартиби тўғрисидаги низомни “Сиёсий бошпана бериш тўғрисидаги илтимосномаси рад қилинган тақдирда шахс шикоятларни қайта пухта кўриб чиқиш учун фуқаролик жамияти институтларининг йирик намояндалари, профессионал судьялар, БМТ Олий комиссари бошқармаси вакиллари билан иборат Апелляция комиссиясига мурожаат қилишга ҳақли”, деган банд билан тўлдириш лозимлиги асосланган.

Диссертациянинг тўртинчи боби “**Ўзбекистонда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг ўзига хос хусусиятлари**” деб номланиб, унда Янги Ўзбекистонда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари, миллий механизмлари, шунингдек, рақамли маконда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш муаммолари ва истиқболлари кўриб чиқилган.

Бобнинг биринчи параграфи “*Янги Ўзбекистонда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг конституциявий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш*”га бағишланган бўлиб, унда бир қатор хорижий мамлакатларда (Арманистон, Беларусь, Грузия, Канада, Қирғизистон, Қозоғистон, Марокаш, Молдова, Озарбайжон, Россия, Руминия, Тожикистон, Туркманистон, Туркия, Украина, Эстония) фуқароларнинг миграцияга доир конституциявий ҳуқуқларини таъминлаш амалиётини таҳлил қилиш асосида, Ўзбекистонда эркин ҳаракатланиши ва яшаш жойини танлашга оид конституциявий нормаларнинг кафолатларини янада мустаҳкамлаш бўйича таклиф ва тавсиялар илгари сурилган.

Шунингдек, инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартларни миллий қонунчиликка ва ҳуқуқни қўллаш амалиётига тизимли ва босқичма-босқич имплементация қилишнинг ўзбек модели шаклланишига қайд этилиб, бу борада К.Х.Абдурахманов, А.Б.Гафуров, А.Б.Гулимов, Б.Т.Мусаев, Т.К.Нарбаева, А.Х.Саидов, М.А.Тиллабаев, А.А.Туляганов, И.Т.Тургунов, М.Ш.Усманов, Ф.У.Хамдамова каби олимларнинг илмий изланишларига таяниб, Ўзбекистонда мигрантлар ҳуқуқларини рағбатлантириш, ҳимоя қилиш ва унга риоя қилиш зарурати мавжудлиги асослаб берилган.

Тадқиқот ишида пандемия туфайли юзага келган вазият мигрантлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоялаш соҳасида халқаро ҳамкорликни кучайтириш, ушбу йўналишда мувофиқлаштирилган чоратadbирларни кўриш, жумладан хорижий давлатларнинг ваколатли органлари билан миграциядаги шахсларга доир маълумотларнинг тезкор алмашинувини йўлга қўйиш зарурлиги аниқланган.

Диссертант томонидан суд қарорлари ёрдамида аксарият масалаларга аниқлик киритиш мумкинлигидан келиб чиққан ҳолда миграцияга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни Конституциявий суд томонидан шарҳлаш амалиётини жонлантириш мақсадга мувофиқлиги исботланган.

Юридик илмий адабиётлар таҳлили, чет эл фуқароси ва фуқаролиги бўлмаган шахс ҳуқуқий мақомидаги фарқлар камайиб бориши иккала тоифадаги шахсларнинг ҳуқуқий лаёқатининг доираси у ёки бу мамлакат иқтисодий ва сиёсий салоҳиятига боғлиқлигидан келиб чиқиб, Ўзбекистон шароитида уларнинг ҳуқуқий ҳолатини *умумий, махсус ва имтиёзли* режимга ажратиш имконини берган.

Тадқиқотчи Ўзбекистон Конституциясининг миграция ҳуқуқига доир учта принципни (Ўзбекистон фуқаролари билан бир қаторда, мамлакатимизда қонуний асосда бўлиб турган ҳар қандай шахс эркин ҳаракатланиши; Ўзбекистон фуқаросини Республика ҳудудига хоҳлаган вақти ва тўсиқларсиз қайтиб келиши; эркин жой танлаш) қайта кўриб чиқиш орқали 28-моддадаги ҳуқуқ ва эркинликларини кенгайтириш таклифини асослантирган. Бундан ташқари, тадқиқот асосида мигрантларга нафақат ҳуқуқ, балки бурчлар ҳам конституциявий жиҳатдан мустаҳкамланиши мақсадида 48-51-моддаларда *“фуқаро”* сўзини *“ҳар бир шахс”* сўзи билан алмаштириш ғояси илгари сурилган.

Мигрант мамлакат ичидаги ҳуқуқий ҳимояни амалга оширишга ваколатли бўлган суднинг барча инстанцияларини ўтагач ҳам ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини етарли даражада ҳимоя қилмаган деб ҳисоблаган тақдирда, халқаро даражадаги ташкилотларга мурожаат қилишга ҳақли бўлиши лозим. Шу боис, Конституциянинг 44-моддасини *“Шахс барча инстанцияларини ўтагач ҳам ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини етарли даражада ҳимоя қилмаган, деб ҳисоблаган тақдирда, халқаро даражадаги ташкилотларга мурожаат қилишга ҳақли.”*, деган қўшимча банд билан тўлдириш лозимлиги исботланган.

Тўртинчи бобнинг *“Мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг миллий механизмларини ривожлантириш”* номли иккинчи параграфида Ўзбекистон шароитида мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг миллий механизмларининг ягона модели ишлаб чиқилган. Унга кўра, мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг юрисдикциявий усулининг барча хусусиятларини қамраб олган ушбу модель судга доир бўлган ва доир бўлмаган ҳимоя турларидан иборат.

Параграф доирасида Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар, хусусан, парламент Омбудсмани, болалар Омбудсмани, Бизнес-вакил ва Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази билан

бир қаторда Ташқи ишлар вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги, Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш борасидаги фаолиятлари комплекс тадқиқ этилган. Масалан, Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг маълумотларига кўра, хорижда ишлаётган 314,1 минг меҳнат мигрантига ҳуқуқий, моддий ва ижтимоий ёрдам кўрсатилиб, уларнинг 892,1 минг АҚШ доллари (биргина 2020 йилнинг ўзида 66,435 АҚШ доллари) миқдоридagi иш ҳақлари иш берувчилардан ундириб берилган. Бошпанасиз қолган 308 нафар меҳнат мигранти вақтинча яшаш жойлари (ҳостел) билан таъминланган, оғир вазиятга тушиб қолган 302 киши, шунингдек, турли сабаблар боис вафот этган 408 нафар фуқаро жасади Ватанга қайтариб олиб келинган. Шунингдек, ташқи меҳнат миграциясининг географиясини кенгайтириш мақсадида Германия, Япония, Словакия, Швейцария, Нидерландия, Болгария, Латвия, Литва каби 25 та давлат иш берувчилари билан 382 та ҳамкорлик шартномалари тузилган.

Илмий изланиш давомида мигрантлар ҳуқуқларига доир муурожаатлар ўрганилганда, 2021 йилда мамлакатимиздаги иммигрантлар томонидан ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида суд ҳокимиятига киритилган даъво аризалари 2020 йилга нисбатан 2 баробарга кўпайган бўлиб, бир томондан ижобий ҳолат, яъни суд ҳокимиятига ишончнинг тобора ошиб бораётганлиги қувонарли бўлса, иккинчи томондан салбий ҳолат, яъни мамлакатимизда қонуний бўлиб турган мигрантлар ҳуқуқларининг бузилиши йил сайин кўпайиб бораётганлиги аниқланган.

Амалиёт ҳужжатларини таҳлил қилиш натижасида мамлакатимиздаги чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томондан миграция қонунчилигини бузиш ҳолатлари 2018 йилда 5764 тани ташкил қилган бўлса, 2021 йилга келиб бу рақам 2680 тагача, яъни 46 фоизга ёхуд деярли икки баробарга камайганлиги қайд этилган. Албатта, бу бир томондан, давлатимиз томонидан миграция жараёнларини самарали тартибга солишга қаратилган саъй-ҳаракатларнинг маҳсули бўлса, иккинчи томондан, ички ишлар органларининг фуқаролик жамияти институтлари билан очиқ мулоқот ўрнатганлиги, ўз фаолиятига шаффофлик ва инновация каби усулларни жорий қилганлиги ҳамда қабул қилинаётган қарорлар сифатини ошганлигидан гувоҳлик беради.

Муаллиф мигрантлар ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни 7-моддасини мазмунан кенгайтириш лозим, деб ҳисоблайди. Шу ўринда Ш.Зокировнинг “фуқаро” сўзи ўрнига барча ўринларда “жисмоний шахс” атамасини қўллаш бўйича фикрини қўллаб-қувватлаган.

Диссертацияда Ўзбекистон Республикасида мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масаласи билан бевосита шуғулланувчи алоҳида ихтисослашган ваколатли орган мавжуд бўлмаса-да, вазирлик ва идораларнинг таркибидаги тузилмалари миграция жараёнларини номарказлашган горизонтал ҳолда тартибга солиб келиши, шунингдек, уларни *махсус ваколатли ихтисослашган* ва *умумий ваколатли ёрдамчи* давлат органларига ажратиш мумкинлиги асослантирилган.

Тадқиқотчи мигрантларнинг конституциявий ҳуқуқлари амалга оширилиши учун уларга малакали ҳуқуқий ёрдам кўрсатилишида (масалан, маъмурий ёки суд органларига ариза ёки шикоятларни шакллантириш, тақдим этиш тартиби ва муддатлари) давлат ресурслари етарли бўлмаган тақдирда, давлатнинг бу борадаги айрим функциялари ижтимоий шериклик асосида нодавлат ташкилотларга ўтказилиши лозимлигини исботлаган.

Мазкур бобнинг учинчи параграфи *“Рақамли маконда мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш муаммолари ва истиқболлари”* деб номланиб, унда муаллиф томонидан ишлаб чиқаришнинг янги техник имкониятлари ва коммуникация воситаларининг пайдо бўлиши билан мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ масалаларни инновацион ечимлари тадқиқ этилган.

Ахборот асрининг жадаллашуви билан миграция соҳасидаги жисмоний кўчмасдан туриб *“электрон ҳаракатчанлик”* (телемехнат, телемедицина, онлайн-тадқиқот ва ҳоказолар), ахборотга эҳтиёжини ИКТ орқали амалга оширадиган *“рақамли мигрант”* (мигрантларнинг ижтимоий тармоқлардаги ҳозирлиги, виртуал ҳамжамияти ва ҳоказолар), *“трансмиллий миграция”*, *“рақамли диаспора”*, *“уланган ёки онлайн мигрант”* каби янги сўз бирикмалари юзасидан муносабат билдирилган.

Диссертантнинг фикрича, мигрантлар учун интерактив хизматлар қанчалик содда ва оддий бўлса, коррупциявий жиноятлар шунчалик камаяди. Яъни мигрант учун ҳужжатларини расмийлаштириш, меҳнат қилиш учун рухсатнома олиш, виза муддатини узайтириш ва бошқа шу каби муаммоларини ҳал қилишда замонавий технологиялардан фойдаланиш бирор мансабдор шахсга пора беришдан кўра осонроқ бўлиши керак, шундагина у ноқонуний йўлни танламаслиги мумкинлиги асослантирилган. Шунингдек, ишлаб чиқилган мобил иловалар, дастурлар, маълумотлар базаси ёки сунъий интеллект асосидаги бошқа шу каби инновацион маҳсулотларнинг деярли барчаси *миграцияни бошқаришга* оид бўлиб, *мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга* қаратилганлари озчиликни ташкил қилишини аниқланган.

П.Молнарнинг *“маълумотлар мустамлакаси”* ҳақидаги илмий изланишларига таяниб, рақамли технологиялар ёрдамида мигрантлар ҳақидаги маълумотларни йиғиш, уларга ишлов бериш ва шу орқали уларни кузатувга олиш *“миллий хавфсизлик, инсонпарварлик ва тараққиёт”* шиорлари остида амалга оширилаётганлиги танқид остига олинган.

Муаллиф Ф.Ҳамдамованинг рақамлаштириш жараёнлари халқаро ҳуқуқда янги тушунчалар ва тармоқларнинг пайдо бўлишига ёрдам бериши ҳамда замонавий халқаро ҳуқуқ назариясини қайта кўриб чиқиш ҳақидаги ғояларини қўллаб-қувватлаб, рақамли маконда мигрантлар ҳуқуқларини ишончли таъминлаш ва самарали ҳимоя қилиш мақсадида мигрантларнинг онлайн муҳитдаги ҳуқуқ ва эркинликларига доир ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш, шунингдек, мигрантларнинг рақамли саводхонлигини ошириш ва янги рақамли миграция ҳуқуқи соҳасида фундаментал тадқиқотлар ўтказиш каби устувор йўналишларни таклиф қилган.

Бу борада ўзбекистонлик олимлар Б.И. Эгамбердиевнинг “e-migrant” дастури, С.Д. Джолдасованинг ID-картасини олишнинг маъмурий регламенти ва Дж.Х. Юлдашевнинг “Fuqarolik” мобил иловаси ҳақидаги инновацион ғоялари тадқиқ қилиниб, диссертант томонидан ишлаб чиқилган “Musofir-Madad” платформасини такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Бироқ ижтимоий сўров натижаларига кўра, мазкур платформалар ва тегишли дастурий таъминотдан кенг фойдаланилиши тўғрисида фуқароларнинг хабардорлиги юқори даражада эмаслиги (4,7 фоизи) боис ушбу соҳадаги инновацион ишланмалар ва улардан фойдаланиш борасида тарғиботларни янада жонлантириш шартлиги асослаб берилган. Шу билан бирга, “Musofir-Madad” платформасидан хабардор бўлган респондентларнинг аксарият кўпчилиги (85,7 фоизи) ушбу платформа туфайли керакли давлат хизматларидан тез, осон ва қулай фойдаланиш мумкинлиги эътироф этилган.

ХУЛОСА

Мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги илмий хулосалар, таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқилди:

I. Илмий-назарий хулосалар:

1. “Мигрант”, “мигрантнинг ҳуқуқий мақоми”, “мигрантлар ҳуқуқлари”, “мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш”, “мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш” ва “ҳаракатланиш ва яшаш жойини танлаш эркинлиги” тушунчаларига нисбатан замонавий ёндашувдаги қуйидагича муаллифлик таърифлари шакллантирилди ва уларни миллий қонунчиликка киритиш зарурати асослантирилди:

мигрант – ҳуқуқий мақоми, кўчишининг ихтиёрий ёки ноихтиёрий хусусияти, сабаби ёки бўлишининг давомийлигидан қатъи назар ўзининг одатий истиқомат қилувчи жойини тарк этиб ва давлат чегараси орқали ёки давлат ичида кўчиб ўтаётган ёки кўчиб ўтган ҳар қандай шахс;

мигрантнинг ҳуқуқий мақоми – миграциядаги шахснинг муайян давлат ва жамият ҳаётида тутган ўрни, ижтимоий мавқеи, шунингдек, ҳуқуқ нормалари билан белгиланган фуқаролиги, принциплари, лаёқати, ҳуқуқ ва эркинликлари, имтиёзлари, кафолатлари, бурч ва мажбуриятларининг мажмуи;

мигрантлар ҳуқуқлари – инсон ҳуқуқларининг концептуал ва норматив “устахона”си ҳамда миграция жараёнларида ижтимоий неъматлардан фойдаланишнинг юридик жиҳатдан кафолатланган имкониятлар ҳисобланиб, объектив ва субъектив ҳуқуқнинг бир қисми;

мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш – миграциядаги шахсларга тегишли бўлган ҳуқуқ ва эркинликларни амалга ошириш ва муайян ижтимоий неъматларни олиш мақсадида уларга қулай шарт-шароитлар яратишга қаратилган фаолияти;

мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш – давлат идоралари ва муассасалари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, жамоат

бирлашмаларининг мажбурий юридик фаолияти бўлиб, мигрантларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш мақсадида қонуний усуллардан фойдаланишни англатиб, муайян қонуний шаклда амалга ошириладиган ва ҳуқуқий тартибга солинадиган махсус тартиб-таомиллар ва чора-тадбирлар мажмуи;

ҳаракатланиш ва яшаш жойини танлаш эркинлиги – инсоннинг қонуний бўлиб турган мамлакат ҳудудида яшаш жойини ўзи, тўсиқсиз белгилаши ҳамда ҳаракатланиши манфаатларидан фойдаланишнинг кафолатланган, табиий пайдо бўладиган, ажралмас ва қонунан мустаҳкамланадиган имконияти.

2. “Мигрант” атамасини ҳуқуқий жиҳатдан таърифлашда “инклюзивист” ва “резидуалист”лар илмий мактаблари шаклланганлиги, мазкур тушунчани таърифлашда инклюзив ёндашув мақсадга мувофиқлиги ҳамда “барча қочоқлар мигрант эканлиги, лекин ҳар қандай мигрант ҳам қочоқ эмас”лиги фалсафий ғояси исботланди.

3. Миграция соҳасидаги давлат хизматларини кўрсатишнинг хусусиятига қараб, мигрантларни “ички ёки кириш”, “меҳнат” ва “ташқи ёки чиқиш” каби 3 турга бўлиш лозимлиги миграция ҳуқуқидаги илк янги мезон сифатида асосланди.

4. Мигрантлар ҳуқуқлари умумий ва махсус гуруҳларга, шунингдек, мигрантларнинг инсон ҳуқуқлари 4 та тоифага ажратилди:

1) шахснинг қабул қилувчи мамлакатга кириши, у ерда бўлиши ва ҳуқуқий мақомини ўзгариши оқибатида бузиладиган ҳуқуқлари;

2) шахснинг қабул қилувчи мамлакатдан чиқариб юборилиши оқибатида бузиладиган ҳуқуқлари;

3) шахснинг қабул қилувчи мамлакатда маъмурий қамоққа олиниши оқибатида бузиладиган ҳуқуқлари;

4) шахснинг қабул қилувчи мамлакатда энг зарур бўлган иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлари.

5. Мигрантлар ҳуқуқларига доир одатларнинг олдинги ҳулқ-атвор қоидаларидан фарқли уч жиҳати аниқланди:

1) бир жойдан иккинчи жойга кўчиш имконияти универсал хусусиятга эга бўлган;

2) миграцияга доир ўрнатилган қоидаларни бузиш қаттиқ жазоланган;

3) миграция ҳуқуқини амалга оширилиши ва назорати давлат томонидан таъминланган.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 13-моддасини қуйидаги мазмундаги 3-банд билан тўлдириш лозим:

“3. Ҳар бир инсон исталган мамлакатига кириш ҳуқуқига эга”.

2. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига қуйидаги ўзгартиш ва қўшимчаларни киритиш мақсадга мувофиқ:

1) 28-моддани қуйидаги таҳрирда баён этиш:

“28-модда. Ўзбекистон Республикасида қонуний асосда бўлиб турган ҳар бир шахс Республика ҳудудида эркин ҳаракатланиши, турар ва яшаш жойини

танлаши ва Ўзбекистон Республикасини тарқ этиши ҳуқуқига эга. Қонунда белгиланган чеклашлар бундан мустаснодир.

Ўзбекистон Республикаси фуқароси республикага тўсиқсиз ва исталган вақт қайтиб келиш ҳуқуқига эга”.

2) 38 ва 48–51-моддалардаги “фуқаро” сўзини “ҳар қандай шахс” сўзлари билан алмаштириш:

“38-модда. Ёлланиб ишлаётган ҳар қандай шахс дам олиш ҳуқуқига эгадир. Иш вақти ва ҳақ тўланадиган меҳнат таътилининг муддати қонун билан белгиланади.

48-модда. Ҳар қандай шахс Конституция ва қонунларга риоя этишига, бошқа кишиларнинг ҳуқуқлари эркинликлари, шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилишига мажбурдирлар.

49-модда. Ҳар қандай шахс Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашига мажбурдирлар. Маданият ёдгорликлари давлат муҳофазасидадир.

50-модда. Ҳар қандай шахс атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишига мажбурдирлар.

51-модда. Ҳар қандай шахс қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашига мажбурдирлар.”

3) 44-модданинг биринчи хатбошисини қуйидаги мазмундаги жумла билан тўлдириш:

“Шахс барча инстанцияларини ўтагач ҳам ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини етарли даражада ҳимоя қилмаган, деб ҳисоблаган тақдирда, халқаро даражадаги ташилотларга мурожаат қилишига ҳақли.”

3. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 25 сентябрдаги “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги қонунининг 5-моддасини қуйидаги мазмундаги ўн иккинчи ва ўн учинчи хатбошилари билан тўлдириш лозим:

“мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш;

хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграциясини амалга ошириш мақсадида хорижда меҳнат фаолиятини амалга оширмоқчи бўлган шахслар учун кетишдан олдин тайёрлов курсларини ташиқлаштириш, хориждаги ўзбекистонлик меҳнат мигрантларига ҳуқуқий ҳамда ижтимоий ҳимоя кўрсатиш, шунингдек, Ватанга қайтган меҳнат мигрантларининг реинтеграциясига кўмаклашиш”.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 майдаги ПФ–5060-сон фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида сиёсий бошпана бериш тартиби тўғрисидаги низомнинг 17-бандини қуйидаги таҳрирда баён этиш лозим:

“17. Сиёсий бошпана бериш тўғрисидаги илтимосномаси рад қилинган шахс шикоят қайта кўриб чиқилиши учун профессионал судьялар, фуқаролик жамияти институтлари ва БМТ Олий комиссари бошқармаси вакиллари билан иборат Апелляция комиссиясига мурожаат қилишига ҳақли.”

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси раисининг 2020 йил 30 ноябрдаги “Илмий даражалар

берувчи илмий кенгаш тузиш тўғрисида”ги 403-сонли қарорининг 2-бандини қуйидаги таҳрирда баён этиш мақсадга мувофиқдир:

“2. Ўзбекистон Республикаси Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий маркази ҳузуридаги DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 рақамли илмий кенгашга қуйидаги ихтисослик бўйича диссертациялар ҳимоясини ўтказишга рухсат берилсин:

12.00.13 – “Инсон ҳуқуқлари (юридик фанлар, социология фанлари)”;

12.00.15 – “Миграция ҳуқуқи””

6. Ўзбекистон Республикаси адлия вазирининг 2012 йил 2 мартдаги 53-мх-сонли буйруғи билан тасдиқланган Қонунчилик тармоқларининг умумҳуқуқий классификаторидаги “19.05.00.00 Аҳоли” бандини “19.05.00.00 *Миграция ҳуқуқи*” сўзлар билан алмаштириш лозим.

7. Миллий қонунчилик нормаларини БМТнинг 1985 йилдаги “Истиқомат қилаётган мамлакат фуқароси бўлмаган шахсларнинг инсон ҳуқуқлари декларацияси” ва 2016 йилдаги “Қочоқлар ва мигрантлар тўғрисида”ги Нью-Йорк декларациясига мувофиқлаштириш зарур.

8. Мигрантлар ҳуқуқларига доир барча конвенцияларни, шу жумладан, 2000 йилдаги Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенциясини тўлдирувчи Мигрантларни қуруқлик, ҳаво ва денгизда ноқонуний тарзда олиб ўтишга қарши қўшимча протоколини ратификация қилиш ва уларни амалдаги қонунчиликка имплементация қилиш ўринлидир.

9. Мигрантларнинг ҳуқуқларига риоя қилиш бўйича ҳар бир давлат миллий индикаторларини ишлаб чиқиши ва ундан унумли фойдаланиши юридик мажбуриятларга риоя қилиш ва мониторингини амалга оширишга ижобий таъсир ўтказишини инобатга олиб, Ўзбекистонда Мигрантлар ҳуқуқларининг миллий индикаторини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

III. Мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш фаолиятини такомиллаштириш бўйича тавсиялар:

1. Миграция бўйича халқаро ташкилотнинг техник кўмагида Инсон ҳуқуқлари миллий маркази ҳузурида “Мигрантлар ҳуқуқларини мониторинг қилиш” бўйича алоҳида бўлим ва call-марказни ташкил этиш айтиш муддао бўларди.

2. Мигрантларнинг инсон ҳуқуқлари поймол этилишидан муҳофаза қилиш учун “синергия принципи”дан фойдаланиш, яъни нафақат суд ёки инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар, балки адвокатлар, прокурорлар ва амалиётчи ҳуқуқшуносларнинг саъй-ҳаракатларини бирлаштириш зарур.

3. Ўзбекистонда эмигрантлар борадиган мамлакатда аҳолиси кўп сўзлашадиган тилни билиш бўйича талаб жорий қилиш, хусусан, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази томонидан бериладиган чет тилини билиш даражаси тўғрисида сертификат ёки халқаро сертификатларга эга бўлган талабгорлар хорижга ташкиллаштирилган ҳолда ишга жўнатилиши лозим.

4. Ўзбекистонлик мигрантлар ҳуқуқлари энг кўп ва тизимли равишда бузиладиган мамлакатларни таҳлил орқали аниқлаш ҳамда муайян йўналишлар бўйича (масалан, уй хизматчи аёлларини юборишни тўхтатиш) ишчи кучини етказиб беришга мораторий эълон қилиш орқали уларнинг инсон

ҳуқуқлари поймол бўлишини олдини олиш чораларини белгилаш талаб этилади.

5. Мигрантлар ҳуқуқлари инновацион тажрибалар объектига айланиши мумкин бўлганда, технологлар ва қонунчиқарувчилар биргаликда қуйидаги таклифларни амалга оширишлари керак:

1) шаффофлик ва ҳисобдорлик принципи асосида инновацион маҳсулот мақсади, мазмун-моҳияти ҳамда вазифалари ҳақида мигрантларни барвақтроқ хабардор қилиш;

2) инновацион маҳсулотни жорий қилиш билан бир пайтнинг ўзида инсон ҳуқуқлари соҳасидаги мажбуриятларга мувофиқ келадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш;

3) миграция жараёнларини тартибга солиш соҳасидаги инновацион технологияларни инсон ҳуқуқларига мувофиқлигини текширадиган ва мониторинг қиладиган институционал механизмни яратиш.

6. Мигрант учун ҳужжатларини расмийлаштириш, меҳнат қилиш учун рухсатнома олиш, виза муддатини узайтириш ва бошқа шу каби муаммоларини ҳал қилишда замонавий технологиялардан фойдаланиш орқали коррупциявий жиноятлар олдини олиш лозим.

7. Рақамли маконда мигрантлар ҳуқуқларини ишончли таъминлаш ва самарали ҳимоя қилишнинг қуйидаги икки устувор йўналишини таклиф қилинади:

1) мигрантларнинг онлайн муҳитдаги ҳуқуқ ва эркинликларига доир ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш;

2) мигрантларнинг рақамли саводхонлигини ошириш ва янги рақамли миграция ҳуқуқи соҳасида фундаментал тадқиқотлар ўтказиш.

8. “Миграцияшунослар жамияти”га асос солиш ҳамда “Миграция ва инсон ҳуқуқлари” номли илмий-оммабоп журнални таъсис этиш муҳим аҳамият касб этади.

9. 2016 йилдаги “Қочоқлар ва мигрантлар тўғрисида”ги Нью-Йорк декларацияси ва инклюзив ёндашув тарафдорларининг илмий асосларидан келиб чиққан ҳолда БМТнинг қочоқлар бўйича Олий комиссарлик бошқармаси ва Миграция бўйича халқаро ташкилотнинг ягона органга бирлашиши ёки уларнинг мандатларини тубдан қайта кўриб чиқиш талаб этилади.

10. Бош прокуратура Академиясининг миграция соҳасидаги интерактив давлат хизматларини ягона майдонга бирлаштирган “Мусофир” номли рақамли визалар платформасини “Мадад” ННТ юридик клиникаси билан интеграция қилиш орқали мигрантларга юқори малакали ва тезкор онлайн юридик ёрдам кўрсатиш тизимини такомиллаштириш зарур.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 AT THE NATIONAL HUMAN RIGHTS
CENTER OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**THE NATIONAL HUMAN RIGHTS CENTER OF
THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

ISOKOV LUKHMONJON KHOLBOEVICH

**ENSURING AND PROTECTION OF MIGRANTS' RIGHTS:
COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS**

12.00.13 – Human rights

**ABSTRACT OF THE DISSERTATION
of doctoral (DSc) dissertation on legal sciences**

Tashkent – 2022

The theme of the doctoral dissertation (DSc) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan with number B2021.4.DSc/Yu187.

The dissertation is prepared at the National human rights center of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, Russian and English (resume)) on the website of the Scientific Council (<http://nhrc.uz/oz/menu/avtoreferat>) and Information educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor: **Saidov Akmal Kholmatovich**
Academician, Doctor of Science in Law, Professor

Official opponents: **Toshev Boboqul Norqobilovich**
Doctor of Science in Law, Professor

Turgunov Ilhom Turgunovich
Doctor of Science in Law, Associate Professor

Yuldashev Jakhangir Khayitovich
Doctor of Science in Law, Associate Professor

Leading organization: **University of Public Security
of the Republic of Uzbekistan**

The defense of the dissertation will be held on September 12, 2022 at 15:00 at session of the Scientific Council DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 at the National human rights center of the Republic of Uzbekistan (Address: 100029, Islam Karimov street, 15. Tashkent, Uzbekistan. Phone: +998 71 239 13 58, fax: +998 71 239 43 39, e-mail: info@nhrc.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Centre of the National human rights center of the Republic of Uzbekistan (registered No. 2). Address: 100029, Islam Karimov street, 15, Tashkent, Uzbekistan.

The abstract of the dissertation submitted on August 30, 2022.
(Registry Protocol No. 2 of August 30, 2022).

M.A. Tillabaev
Chairman of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Associate Professor

U.S. Ochilov
Scientific secretary of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor

A.A. Tulyaganov
Chairman of the scientific seminar at the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Professor

INTRODUCTION (annotation of doctoral (DSc) dissertation)

The actuality and relevance of the dissertation theme. Recognition, protection and ensuring of human rights and freedoms strengthened by universally recognized norms is one of the main conditions for creating an active civil society with a strong legal state. The economic, social, cultural, civil and political rights of migrants, namely freedom of movement, choice of place of residence, obtaining asylum have got an important place among these international standards. According to the International Organization for Migration, the total number of international migrants was more than 281 million in 2021. This figure is expected to double in the next 30 years¹. As a result, this trend creates the necessity for an effective regulation of relations as to the migration processes, especially labor migration, which is the main part of it, as well as strengthens the protection of the rights and legal interests of migrants.

The migration as a “driver” of the world economy is characterized by the fact that it is not only a development problem, but also that of human rights of geopolitical nature at the national, regional and international levels. Since, the rights of millions of migrants on our planet are not adequately protected or at risk of being abused. Violations of migrants’ rights manifest in torture, arbitrary detention or lack of legal guarantees, as well as the denial of rights to health, work, housing and education and it is directly linked to discrimination laws, negative ideology or nationalism. One of the three main initiatives of the global agreement on migration aimed at protecting the rights of migrants and ensuring their welfare calls for an in-depth scientific research in this field².

About 100,000 foreign citizens and stateless persons immigrated to our country for permanent residence in the last 20 years, while over 1,100,000 of our citizens left Uzbekistan for the same period³. About 100,000 foreign citizens and stateless persons immigrated to our country for permanent residence for the last 20 years, while over 1,100,000 of our citizens migrated from Uzbekistan for the same period. As of July 1, 2021, 76% of the stateless persons in Central Asia were accounted for the share of our country⁴. President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev’s support of “UN Secretary General Antonio Guterres’s proposal to take firm measures to reduce the number of stateless persons” as one of the most important priorities for deepening democratic reforms and emphasis Uzbekistan’s firm commitment to its policy of reducing statelessness clearly demonstrates the position of our country in this regard⁵. Also, it should be noted that today there are a number of problems related to the formation of international guarantees of migrants’ rights, without eliminating them we cannot increase the level of human

¹ World Migration Report 2022. Published by International Organization for Migration (IOM) // Electronic source: www.iom.int/wmr (addressing time: 23.02.2022).

² Доклад о миграции в мире 2020. – Женева: МОМ, 2020. – С. 411.

³ State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan - Demographic situation: // Electronic source: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2> (addressing time: 25.11.2021).

⁴ Swider K. Comparative legal analysis of the national legislation and practices of the Republic of Uzbekistan and other Central Asian states in line with the provisions of the 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness. Geneva: UNHCR, 2021. – P.80.

⁵ President Shavkat Mirziyoyev's speech at the 46th session of the UN Human Rights Council // Xalq so'zi. – 2021. – February 23. – No. 38 (7818).

rights protection. This requires conducting scientific, practical and fundamental research on the guarantee of migrants' rights.

This thesis serves to a certain extent to ensure the execution of tasks of Laws of the Republic of Uzbekistan “On citizenship of the Republic of Uzbekistan” (2020), “On the legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan” (2021), Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan “On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026” (2022), “On measures to reform the procedure for permanent registration and accounting at the place of stay” (2020), “On measures to further strengthen guarantees of protection of citizens of the Republic of Uzbekistan and members of their family engaged in temporary temporary labor activities abroad” (2019) and “On measures to further improve the state policy of the Republic of Uzbekistan in the sphere of cooperation with compatriots living abroad” (2018), “On measures to implement a system of safe, orderly and legal labor migration” (2020) and other relevant normative legal acts.

The compliance of the research with the priority directions of scientific and technological development of the republic. This dissertation is written in accordance with the priority direction for development of science and technologies in the country I. “The ways for formation of a system innovative ideas and ways of their implementation in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of the digitalized society and democratic state”.

Review of foreign scientific research on theme of the dissertation¹. Scientific studies on certain aspects of the ensuring and protection of migrants' rights are carried out by leading international scientific centers and higher education institutions such as the United Nations Institute for Training and Research, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne (France), Queen Mary University of London (Great Britain), The Global Migration Center (Switzerland), Vrije Universiteit Amsterdam (Netherlands), Boston University School of Law (USA), the Center for Migration Studies of New York (USA), Université libre de Bruxelles (Belgium), Victoria University (Australia), Peking University Law School (China), Institute of Migration and International Relations (Russian Federation), Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan), National Center of Human Rights of the Republic of Uzbekistan, Academy of the General Prosecutor's Office, Academy of the Ministry of Internal Affairs, the university of World Economy and Diplomacy, Tashkent State University of Law (Uzbekistan). Particularly, the following scientific results were obtained from the scientific research in the field of ensuring and protecting the rights of migrants, including: the study of the right to migration as a separate right, the history of the emergence, formation and development of the rights of migrants, sources and specific characteristics are substantiated, proposals for improving the protection of migrants' rights (the United Nations Institute for Training and Research, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, Queen Mary University of London); the legal basis of the status of migrants and the protection of their human rights (The Global Migration Center, Vrije Universiteit Amsterdam),

¹ See: www.unitar.org, www.pantheonsorbonne.fr, www.qmul.ac.uk, www.graduateinstitute.ch/gmc, www.vu.nl, www.vu.edu.au, www.ulb.be, www.law.pku.edu.cn, www.bu.edu, www.cmsny.org, www.migimo.ru, www.kaznu.kz, www.proacademy.uz, www.akadmvd.uz, www.uwed.uz, www.tsul.uz and other sources.

modern tendencies of public administration in the field of migration (Center for Migration Studies of New York, Institute of Migration and International Relations), for effective legal regulation of globalization and integration, the impact of modern threats related to migration to the state and society and migration processes have been developed (Academy of the General Prosecutor's Office, Academy of the Ministry of Internal Affairs, University of World Economy and Diplomacy).

At the moment, a number of researches on the theoretical and practical aspects of migration law in the following main areas are being carried out: revision of the main directions of migration policy by states in order to protect the interests and rights of their citizens effectively; taking into account the increased need for safe, orderly and legal migration by countries to take effective measures; activation of cooperation with civil society institutions in protecting the rights of migrants; providing assistance to the citizens of Uzbekistan abroad during the pandemic, as well as performing certain tasks to protect the rights and interests of foreign citizens and stateless persons in the territory of the country.

The extent of the study of the research problem. Common aspects of this problem have been studied by Uzbek scholars, among them are K.K.Abdurakhmanov, S.G.Asadov, L.F.Iskhakova, H.T. Mamatov, M.M. Mirakulov, F.A. Mukhitdinova, A.R. Muminov, T.K.Narbayeva, A.Kh.Saidov, L.A.Saidova, S.M.Selimanova, O.R.Sulaymanov, A.A.Tulyaganov, I.T.Turgunov, E.T.Khojiyev, H.M.Yunusov and A.B.Gafurov.

It can be admitted that some features of the protection of migrants' rights have been thoroughly studied in the researches of K.S.Aripova, S.A.Gafurova, S.D.Djoldasova, S.A.Ishankhodzhayev, B.T.Musayev, M.A.Rahimova, I.V.Samiyev, M.A. Tillabayev, R.R.Urinboyev, B.I.Egamberdiyev, S.Eraliyev, D.K.Yuldashev, G.Yuldasheva. In particular, I.V.Samiyev studied the legal status of foreigners according to the international and national legal norms, A.A.Allanova analyzed the problem of responsibility for violation of migration legislation, while S.D.Djoldasova has studied legal regulation of the field of migration, B.I.Egamberdiyev reviewed the issues related to the improvement of the activities related to migration processes of internal affairs bodies and G.Yuldasheva has studied the formation and development of consular rights in the Republic of Uzbekistan.

In the legal literature of foreign countries, special attention is paid to the social, economic, political and legal aspects of ensuring and protection of migrants' rights. The researches of modern scholars, such as that of Jorgen Carling, Pablo Ceriani Cernadas, Vincent Chetail, Ryszard Cholewinski, Khadija Elmadmad, Massimo Frigo, Lilana Keith, Gabriel Mas, Jean Matringe, Katja Swider, Michele LeVoy, David Weissbrodt, A.H.Abashidze, M.R.Vakuyev, S.M. Gusarov, A.N.Jerebtsov, I.S.Iskevich, S.Y.Kashkin, A.T.Komzyuk, Y.A.Malyshev, Y.A.Nikiforova, V.M.Reshetin, Y.I.Rimarenko, O.Y.Salmanova, T.Y.Khabriyeva, I.A.Sindeliani, S.B.Chekhovich are bright examples¹.

¹ A complete list of the works of these scientists is provided in the list of references in the dissertation.

At the same time, the theoretical and legal problems of the selected theme were not studied in a separate monograph from the point of view of human rights, taking into account the reforms in the public administration system, national legislation and law enforcement practice, international legislation and best practices of foreign countries.

The relation of the dissertation's theme to the scientific-research work of higher education institution where it was implemented. The dissertation was carried out in accordance with the research plan of the National Center for Human Rights of the Republic of Uzbekistan and within the framework of innovative project of Academy of the General Prosecutor's Office (№ IZ-202002203) "Creation of a platform for digital visas in migration".

The aim of the research is to develop scientifically proven proposals and recommendations for improving the ensuring and protection of migrants' rights.

The objectives of the research are as follows:

to research the theoretical rules of the legal nature of the legal status of migrants;

to study the main scientific doctrines related to the rights of migrants;

to conduct a comparative analysis of two concepts: "ensuring" and "protection" the rights of migrants;

to determine the historical sources of the emergence of customary law related to migration;

to research the issues related to the formation of migrants' rights as natural rights;

to uncover the evolution and contemporary tendencies of migrants' rights;

to evaluate international legal standards and mechanisms for ensuring and protection of migrants' rights;

to conduct comparative legal analysis of the practice of foreign countries as for ensuring and protection of emigrants' rights;

to research best practices of recipient countries as for ensuring of migrants' rights of certain category;

to analyze New Uzbekistan's constitutional and legal basis in ensuring and protection the rights of migrants;

to study the national mechanisms for ensuring and protection of migrants' rights;

to highlight the problems and prospects of ensuring migrants' rights in the digital space.

The object of the research is social and legal relations as for ensuring and protection of migrants' rights.

The subject of the research is national, regional and international norms, conceptual approaches and scientific and theoretical views that regulate social and legal relations concerning activities of ensuring and protection of migrants' rights.

The research methods. In the dissertation there were applied methods of scientific cognition such as analysis, synthesis, induction, deduction, historical and systematic approach, comparative law, statistical analysis, sociological survey, observation, logic.

Scientific novelty of the research is as follows:

the need to issue work permits to foreign citizens in our country through a single interactive portal of public services or an online site, as well as to introduce an online registration system for citizens leaving Uzbekistan for temporary labor was substantiated;

the necessity of disclosure of information about the owner's nationality was substantiated in order to prevent discrimination on the basis of migrants' nationality or country of origin in the exercise of their rights who have obtained the citizenship of the Republic of Uzbekistan, should not be shown on the ID card;

financial and social support of labor migrants who have fallen into difficult conditions abroad, expanding the practice of life and health insurance, organizing cultural and educational events for them, as well as the rights of citizens working abroad - the need to implement measures aimed at ensuring and supporting their rights is substantiated;

there was justified that requests for documents related to securing property and civil rights of migrants should be fulfilled within 30 days, as well as their requests for socio-legal content should be fulfilled free of charge;

there was provided rationale that migrants who are recognized as victims of human trafficking, regardless of the circumstances of their entry into the territory of Uzbekistan are granted the right to stay temporarily in the Republic of Uzbekistan, to receive medical and psychological assistance and legal advice, to use a temporary place of residence (asylum), to keep contact with their close relatives, free use of interpreter services, as well as the need to create a free opportunity for them to learn the Uzbek language;

there were substantiated the development of the concept of the public policy of the Republic of Uzbekistan in the field of migration, the introduction of a module on the protection of migrants' rights in the higher legal education system, the preparation of a textbook on migration law, the translation of international agreements on the rights of migrants into the national language and the need to expand cooperation between the International Organization for Migration and Uzbekistan.

The practical results of the research include the following:

authorly definitions of concepts such as “migrant”, “legal status of a migrant”, “migrants’ rights”, “ensuring of migrants’ rights”, “protection of migrants’ rights” and “freedom of movement and choice of residence” have been developed;

three different aspects of customs of migrants’ rights and the previous rules of conduct, i.e. the possibility of moving from one place to another has a universal character, the violation of the established rules on migration is severely punished, the ensuring and control of the right to migrate by the state have been justified;

the right of every person legally residing in the territory of the Republic of Uzbekistan to freely move around the territory of the Republic, to freely choose the place of residence, the right of everyone to leave the Republic, the right of citizens of the Republic of Uzbekistan to return to Uzbekistan without hindrance, as well as proposals that everyone has the right to apply to national and international human rights institutions for the protection of their rights, freedoms and legal interests in

accordance with the legislation of the Republic of Uzbekistan and international treaties have been used to develop a draft “On amendments and additions to the Constitution of the Republic of Uzbekistan”;

drafts of the Migration Code of the Republic of Uzbekistan and the concept of state policy in the field of migration have been developed;

through the development of the “Migration Law” textbook, the research of migration law as a separate field of module and the organization of its training are substantiated to serve to train, retrain and improve the skills of highly qualified legal personnel in the field of legal regulation of migration processes;

The monograph “Formation and development of Migration Law” prepared on the basis of research materials, the guideline “Introduction to Migration Law”, the textbook “Migration Law” and the model curriculum of the “Migration Law” module were used in the educational process of the Academy of General Prosecutor’s Office of the Republic of Uzbekistan;

There was developed and put into practice an innovative app called “Musofirmadad” designed for migrants that combine about 50 interactive public services in the field of migration into a single platform.

The reliability of research results. The results of the research are based on international law and national legal norms, advanced foreign experiences, law enforcement practice, scientific and theoretical views and methodological approaches, telephone surveys conducted via the public opinion research center “Ijtimoiy fikr” and electronic surveys conducted through social networks among migrants who returned to the country, more than a hundred empirical materials on the protection of migrants’ rights, analysis of official statistical data for 2017-2021 from official sources and formalized with relevant documents. Conclusions, proposals and recommendations were approved and the results published in leading national and foreign publications. The obtained results were approved by the competent structures and put into practice.

The scientific and practical significance of the results of the research. The results of the research can be used in scientific research activities and the scientific-theoretical enrichment of educational courses such as “Migration Law”, “Human Rights”, “International Law on Human Rights”, “The Theory of State and Law”, “Constitutional Law”, “Administrative Law”, “Consular Law”. Relying on the theoretical aspects the dissertation work allow to conduct new scientific researches on themes related to the formation, development and legal guarantee of migrants’ rights in the future.

The practical significance of the results of the research is expressed by the use of the scientific rules, conclusions and recommendations formed as a result of the research in improving the efficiency of public services in the field of migration, as well as in the development of the legislation in the field of human rights and freedoms, also law enforcement practice in Uzbekistan.

The implementation of research results. On the basis of the scientific results obtained on the improvement of ensuring and protection of migrants’ rights:

proposals to issue certificates of foreign citizens for work permit in our country through a single interactive portal of public services or an online platform, as well

as to introduce a system of online registration of citizens leaving Uzbekistan for temporary work. introduced in the articles 105, 111 and 114 of the Law of October 20, 2020 “On Employment of the Population” (Reference of the Committee of Labour and Social Affairs of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan by № 04/3-05-1275 of November 23, 2021). Taking into account these proposals served to improve the mechanism of implementation of labor and other social rights of migrants;

proposals that information about the owner’s nationality should not be displayed on the form of the ID card of migrants who have acquired the citizenship of the Republic of Uzbekistan were used in the formulation of paragraph 2 of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan № PF-6065 dated September 22, 2020 “Measures for the introduction of ID cards in the Republic of Uzbekistan (Reference № 22/4-4301 dated April 7, 2022 of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan). This scientific result contributed to the prevention of discrimination based on their nationality or country of origin in the exercise of rights by migrants who are granted the citizenship of Uzbekistan;

proposals to implement measures aimed at financial and social support to labor migrants who have fallen into difficult conditions abroad, expanding the life and health insurance practice, organizing cultural and educational events for them, as well as ensuring and supporting migrants’ rights working abroad and creating favorable conditions for them were used in the formulation of paragraph 2 of the Decision of the President of the Republic of Uzbekistan № PQ-4829 dated September 15, 2020 “On measures to introduce a system of safe, orderly and legal labor migration” (Reference of the Ministry of Employment and Labor Relations of the Republic of Uzbekistan № 01/00-02/11-2028 dated March 3, 2022). This proposal served to ensure the rights of Uzbek labor migrants through safe, orderly and legal labor migration;

proposals that migrants’ requests for documents related to securing their property and civil rights should be fulfilled within 30 days, as well as their social and legal requests should be made free of charge were used in the development of paragraph 9 of the Regulation approved by the decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan № 706 dated November 10, 2020 (Reference of the Legal Support Department of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan № 12/21-49 dated December 2, 2021). The introduction of proposals served to securely protect the social and economic rights and legal interests of migrants in Uzbekistan;

proposals that migrants who became as victims of human trafficking, regardless of the circumstances of their entry into the territory of Uzbekistan are granted the right to stay temporarily in the Republic of Uzbekistan, to receive medical and psychological assistance and legal advice, to use a temporary place of residence (asylum), to keep contact with their close relatives, to use free interpreter services, as well as to create a free teaching opportunity of Uzbek language were used in the formation of clauses 6, 27, 36 of the Regulation №60 approved by the decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated February 8, 2021 (Reference of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

№18/9872 dated December 23, 2021). This scientific result contributed to the creation of favorable conditions for whole support of migrants affected by human trafficking;

proposals for development of the concept of the public policy of the Republic of Uzbekistan in the field of migration, the introduction of a module on the protection of migrants' rights in the higher legal education system, the translation of international treaties on the rights of migrants into the national language and measures to expand the cooperation between International Organization for Migration and Uzbekistan were used in the development of the plan of measures for 2021-2023 on the expansion of cooperation between Uzbekistan and the International Organization for Migration approved by the Prime Minister of the Republic of Uzbekistan on June 15, 2021 and in the direct implementation of clauses 3, 12, 14 and 15 (Reference of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, № 30/8-22-29 dated February 25, 2022). These proposals served as a solid legal foundation for the implementation of international legal norms in the national legislation to promote international cooperation to a new level.

The approbation of the research results. The results of this research were tested at 8 scientific and practical conferences, including 5 international and 3 national, scientific and practical conferences.

The publication of the research results. According to the results of this research, a total of 27 scientific papers, including 3 monographs, as well as 16 scientific articles (5 in foreign publications) were published on the theme of the dissertation.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion, a list of used literature and appendices and its volume is 255 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **introduction** of the dissertation includes the actuality and relevance of the dissertation topic, the relevance of the research to the priority areas of the national science and technology development, the review of foreign research on the dissertation, the extent of the study of the research problem, the relation of the dissertation theme to the scientific research work of higher education institution where the dissertation is written, the aim and tasks, object and subject matter, methods, scientific novelty and practical results of the research, reliability, scientific and practical significance of the research results, their implementation, the approbation, announcement of the results, structure and the volume of the dissertation.

The first chapter of the dissertation is named as “**Theoretical foundations of the study of migrants' rights**”. It analyzes the scientific and theoretical aspects of the theme, the legal nature of the status of migrants, the main scientific doctrines on the rights of migrants, as well as the concepts, such as “ensuring” of migrants' rights and “protection” were complexly researched.

In the first paragraph of this chapter, which is devoted to the “*Legal nature of migrants’ legal status*”, the lack of a definition of the term “migrant” in the normative legal documents of the Republic of Uzbekistan was studied in detail as the main scientific problem.

The specific features of the migrant’s legal status were revealed based on the analysis of A.K.Abashidze, K.K.Abdurakhmanov, A.A.Allanova, K.S.Aripova, T.N.Balashova, L.Varlez, A.Verdros, N. V.Vitruk, S.A.Gafurova, K.Jorgen, N.I.Matuzov, I.V.Plyugina, A.V.Poltev, M.A.Rahimova, V.M.Reshetin, A.Kh.Saidov, I.V.Samiyev, M.A.Tillabayev, I.T.Turgunov, R.R.Urinboyev, T.Y.Khabriyeva, E.T.Khojiyev, V.Shetai, B.I.Egamberdiyev, S.Eraliyev, G.Yuldasheva, H.M.Yunusov and A.B.Gafurov’s views on the legal nature of institutions including “legal status” and “migrant”. Authorly definitions of these concepts were developed as a result of the analysis.

By analyzing Norwegian scientist Jorgen Carling’s “*inclusivist*” and “*residualist*” approaches to the legal definition of the term “*migrant*”, the appropriateness of the inclusive approach to define this concept was justified. While defining the term “*migrant*”, the researcher emphasized the need to take into account the philosophical idea that “*all refugees are migrants, but not every migrant is a refugee*”.

The author reacted to the idea of using the term “non-citizen” (“negrajdantin”) by A.K.Abashidze, A.M.Solnsev instead of the word “migrant” and explained the partial disagreement with some aspects. In particular, it was noted that there is a controversy in recognizing the status of a foreign citizen, namely, the status of the employees of foreign countries’ Embassies, international organizations and their representative offices with diplomatic immunity or the status of tourists as “non-citizen”. I.Y.Lupenko’s proposal to divide the “*legal status of a migrant*” into basic elements such as principles, legal subjectivity, citizenship and migrant rights, guarantees and obligations was analyzed from a comparative legal point of view with the same classification of other scientists.

Within the framework of this paragraph, depending on the nature of public services in the field of migration, it is proposed to conditionally divide migrants into 3 types: “internal or entry”, “labor” and “external or exit”. The nature of public services in the field of migration was developed as a new criterion for the classification of migrants for the first time in Migration Law.

In the second paragraph, entitled “*The main scientific doctrines on the rights of migrants*”, the world’s largest scientific schools that researched the rights of migrants (Scandinavia, USA-Minnesota, Sorbonne, Geneva, Mexico, Russia and other scientific schools) and their conceptual ideas were analyzed in complex..

From the author’s point of view, the increasing number of legal regulatory documents related to the migration processes and social relations linked to the migrants raises various questions about the existence of the “migration right” in the theory of jurisprudence. It should be noted that famous scientists such as T.Aleynikoff, R.Appleyard, V.Shetai, K.Bretel, G.Goodwin-Gill, R.Perrushu,

R.Chelovinsky have a great contribution to the development of the basic concepts of migration law.

Although the term “international migration law” was first introduced into in 1927 by Louis Varles, the problem of separation “Migration law” in the legal system is still debatable, also it is proven that three main approaches have been formed to research it: *firstly*, M.R.Vokuyev claimed that migration law is a complex and independent field of law, *secondly*, T.Y.Khabriyeva considered that migration law is a complex interdisciplinary institution of law and *thirdly*, A.N.Jerebtsov considered migration law as a sub-field of administrative law. Based on these points of view, the dissertation put forward the idea of studying migration law as a separate branch of national law for the first time in Uzbekistan and proposed introducing a new specialty code for research activities in this area.

The rights of migrants as one of the directions of human rights have been studied in detail by scientists such as A.Kh.Saidov, Y.V.Barisheva, V.M.Kapitsin, D.T.Karamanukyan and based on the basic doctrines of the theory of law, the rights of migrants are defined as *general* (personal rights and freedoms, political rights (right to appeal), economic, social rights, cultural rights and environmental rights) and *special* (the right to freely leave any country, including the country of origin, to enter the country of origin at any time and the right to stay there, freedom of movement, the right to choose a place of residence, to seek asylum, to obtain refugee status, to accept the desired citizenship, to recognize a migrant as a legal subject, to receive assistance from consular or diplomatic offices and etc.) are justified by dividing into groups.

Also, the human rights of migrants are conditionally divided into 4 categories:

First, human rights that are violated as a result of entering the host country, being there and changing migrants’ legal status;

Second, the human rights that are violated as a result of the expulsion of migrant from the host country;

Third, the human rights that are violated as a result of the administrative arrest of migrant in the host country;

Fourth, most necessary rights, such as economic, social and cultural rights of migrants in the host country.

The author proposed to develop a national indicator of migrants’ rights in Uzbekistan, taking into account that the development and effective use of national indicators of each country on the observance of migrants’ rights will have a positive effect on the implementation of compliance and monitoring of legal obligations, as well as the author attached samples of indicators on the protection level of migrants’ rights to the dissertation.

In this paragraph, it is justified that the following aspects should be taken into account to develop the theory of migrants’ rights:

First, the specific features of the legal system in migrant-receiving country;

Second, the level of implementation of the international norms into national legislation in migrant-receiving country;

Third, the economic and social capability of migrant-receiving country;

Fourth, the existing conditions in the society of migrant-receiving country for integration.

As a result of the research, the concept of migrants' rights was defined. According to this definition, *the rights of migrants* should be understood as a conceptual and normative "workshop" of human rights, as well as legally guaranteed opportunities to enjoy social benefits in migration processes and as a part of objective and subjective right.

In the third paragraph of the first chapter entitled "*Comparative analysis of the concepts of "ensuring"*", the similarities and differences of various terms such as "ensuring", "protecting", "implementing", "preserving", "securing", "guaranteeing" the rights of individuals were comprehensively explored.

Based on the scientific views of A.V.Stremoukhov and V.N.Butilin, it was found that the words "*ensure*" and "*protect*" are synonym terms, also there is no unified approach in the regulatory legal documents. In particular, syntactic forms such as "*protected*" (Article 13), "*protecting*", "*guarantees*" (Article 22), "*ensures*" (Article 43), "*secured*" (Article 54), "*preserved*" (Article 65) were used in the Constitution of the Republic of Uzbekistan. It was concluded that such a scientific problem in the theory of law and uncertainty in the regulatory legal documents hinders from revealing, researching, concluding an actual essence of these concepts in the practice of law enforcement.

The dissertation reveals the essence of the human rights mechanism as a separate legal category in order to distinguish the concept of "*ensuring*" from categories such as "protecting", "preserving", "implementing". In particular, it is noted that *the mechanism of the ensuring human rights* is the legal guarantee of human rights and freedoms which is considered as the whole system of tools and methods that serve to implement them. According to the author, "protecting" is an activity related to the violation of rights and their restoration, while "preserving" is an activity aimed at preventing the violation of rights and their full implementation.

The researcher expressed his attitude to the three main aspects of the mechanism of ensuring of human rights, such as legal, social and state-legal aspects which are studied by A.Kh.Saidov, Y.V.Anokhin, A.S.Mordoves, N.A.Shaykenov, it is proved that *the mechanism for ensuring migrants' rights* is understood as a system of legal instruments that regulate relations effectively to ensure and protect migrants' rights in accordance with international and national legal norms for the sustainable development of society, which should cover measures with special legal characteristics, such as material, technical, organizational, ideological, managerial.

As per N.I.Matuzov, "The rights and interests are constantly preserved, they are protected only in the case of violation. The researcher supported N.V.Vitruk's point as he claimed that "Protection is the moment of preserving" which is directed to achieve the same results whereas the researcher justified that aforementioned two concepts are linked to each other but it does not mean that they perform exactly the same functions.

According to the researcher, not only courts or national institutions for human rights should work in collaboration effectively in order to preserve migrants' rights

from violation, also lawyers, prosecutors and legal practitioners should be involved. Also, it was proposed to protect and ensure illegal migrants' rights more effectively, especially the rights of migrants who are considered to be victims of human trafficking and migrants in difficulties, such as the pandemic by legalizing their legal status using the parole institution.

The second chapter of the dissertation is called **“The stages of the origin and development of migrants' right”**, in which the emergence of customary rights related to migration, the formation of migrants' rights as a natural right and the evolution and modern tendencies were analyzed deeply.

The first paragraph of this chapter is called *“The emergence of customary law on migration”* focuses on the historical aspects of migrants' rights from ancient period to the Early Middle Ages.

The stages of origin and development of migrants' rights were studied by comprehensive analysis of some researchers' works, such as J.F.Vitoria Barthelemy, J.Carcopino, L.Casson, W.F.Craies, N.Crinitti, E.Cuq, B.Elie, F.Cherfouh, F.Coulanges, G.Mas, G.W.Harley, G.D.Middleton, J.Torpey, L.Lefort, M.T.Larsen, P.A.Rosental, F.Schulz, E.Vaissiere, I.A.Aleshkova, E.Anners, A.Kamalov, Z.Muqimov, F.A.Muxitdinova, A.Otakhojayev, A.Kh.Saidov, M.A.Sarsembayev, M.Khamidova, A.Khojayev, G.Yuldasheva.

In the dissertation, there were identified the following three aspects of the customs regarding migrants' rights which are different from the previous rules of conduct: *firstly*, the possibility of moving from one place to another has a universal character; *secondly*, violation of established rules on migration is severely punished; *thirdly*, the implementation and control of migration rights are ensured by the state.

The author analyzed different views on the stages of the formation of migrants' rights. For example, I.A.Aleshkova divided the formation of the right of free movement into four stages (*the pre-state period* - a normal condition of human nature; *the period of new feudal states* - in the form of legal custom; *the end of the 18th century* - as part of natural rights; *the 20th century* - its consolidation as a separate legal norm). V.F.Mogilniy added the fifth period to it (the 21st century - removal of borders between countries and simplification of passport-visa control in countries of the European Union). V.M.Reshetin is an expert on migration law, divided the periods into several stages starting from 1500 mainly connecting it to the history of colonialism. The researcher put forward the idea of dividing the formation and development of migrants' rights into three periods, *precisely ancient, medieval and modern periods*.

A comparative legal table was developed as a result of the study of historical, scientific works and archival documents. According to it, the opinions of some researchers (V.Barthelemy and E.Anners) that migration law was formed in medieval Europe was completely denied. Also, it was proven that the first signs of legal norms, principles and institutions related to migration date back to the pre-statehood period. It is undeniable that the emergence of new areas of migration law created new norms, but its main principles remained unchanged (for example, in the principles of *“jus sanguinis”* – “descent from an ethnic group”, *“jus solis”* – “place

of birth”) and institutions (for example, the status of forcibly displaced persons or refugees, the issues of control and responsibility in the field of migration).

Within this paragraph, there was substantiated the necessity to further improve “*ostracism*” which is almost forgotten ancient institution and owns certain characteristics of “*vote of no confidence*”, “*persona non grata*” or “*political deportation*” in harmony with emerging modern tendencies.

The research proved that the institution of *isopoliteia* (modern *bipatriide*) was one of the most acceptable methods of implementing migrants’ rights of in Ancient Greece.

The researcher expressed his attitude to the points of some scholars (G.Yuldasheva, S.Rasulov and S.A.Gafurova) as they think that the first signs of the consular institute were formed in Greece. To elucidate, the researcher came into a conclusion that *proxenia* (the right of mutual hospitality), which is related to migrants’ rights to a certain extent, precisely the initial institution of persons appointed by the state to protect the interests of foreign citizens was applied to seek asylum and protection for foreign persons who visited the country voluntarily, later it was applied mainly to merchants and ambassadors.

In the second paragraph of this chapter, called “*The formation of migrants’ rights as a natural right*”, the specific aspects of the formation of migration law institutions were analyzed in a chronological order, focusing on the Western and Eastern countries from early feudalism to the beginning of the 20th century based on the historical and legal sources of each region.

The researcher considers that according to the historical documents, the creation of a favorable social and legal as well as economic and financial environment in China for Sugdian migrants is not only related to these privileges but political aspects of this issue is also taken into account. Consequently, the Sugdians took control of Khami region which is located near the city of Kumul and introduced the rule of the khaganate here. Kan Su-mi from Samarkand was appointed to the position of the governor of Beyan district in Ordos and migrants from Sugd continued to arrive in these areas. For example, in 630, the “great leader” An Tughan from Bukhara brought 5000 Sugdians and settled them in the north of China. Thus, it was noted that among the migrants, the Sugdians play an important role not only in the economic, but also in the political life of receiving country.

In the ancient Turkic nations, one of the important institutions of migration law which is considered to be the issue of refugees had special importance. It was found that it was prohibited to take to home the refugees that persecuted by elders, they were exiled to the, which was often equal to the death penalty. The researcher’s partial disagreement with Z. Muqimov’s opinion was justified, as Z.Muqimov stressed that aforementioned persecution is equal to ostracism.

A number of reviews on migrants’ rights mentioned in “Hidoya” were analyzed in the research. For example, a foreign citizen was not allowed to stay in the territory of a Muslim country for more than a year. Because the tax he/she pays in the amount of one-tenth of his/her income is intended for one year as soon as he/she returns to the territory, he/she has to pay the same amount of tax for the next year. This type of tax served to ensure migrants’ rights. If a representative of another religion

accepted Islam and moves to a Muslim country, he/she was required to dissolve his/her previous marriage. It was prohibited for a mother to move to another foreign country with her child. A divorced woman could not to move to another place with her child, but it was considered legal to return to her country where her marriage was registered. A mother could move from a village to a city with her child, but it is not advisable to move from a city to a village taking into account a negative impact on her child's development.

According to the archival documents, it was found that migrants' rights to obtain asylum, free choice of residence and free movement on the territory of Uzbekistan were firstly established at the constitutional level in the Basic Law of People's Soviet Republic of Khorezm dated July 23, 1922. This Constitution is the only historical-legal document that strengthens the freedom of movement and choice of residence without any exceptions or other restrictions, also it was proven that other documents adopted in later periods had norms directed to restrict migrants' rights.

In addition, it was noted in the research that, unlike the medieval Eastern society, the feudal Western development model was distinguished by the full formation of all institutions of migration law.

According to the researcher, the essence of migrants' rights did not change even in the Middle Ages, only it was transformed from legal custom to natural law. It means that the "value" of migration law increased qualitatively in the Middle Ages. While freedom of movement was relatively restricted, other institutions of migration law, such as passport or citizenship (for example, "world citizenship" - cosmopolitanism) developed.

The third paragraph of the second chapter named "*The evolution and modern tendencies of migrants' rights*" is devoted to the analysis of development stages of migrants' rights, i.e. the period from the 20s of the XX century to the beginning of the XXI century was analyzed. During this period, all institutions of migration law were legally strengthened and developed gradually. Due to the fact that this stage coincided with the era of globalization, it is emphasized that migration law got harmonized with the norms of international law.

After the Second World War, the acceleration of activities aimed at the development of universally recognized standards for freedom of movement were associated with the preparation of Article 13 of the Universal Declaration of Human Rights. In the discussion of this draft article, a consensus was reached in the formation of four norms on freedom of movement. The basic norms were as follows: 1) the right to freedom of movement; 2) the right to freely choose the place of residence; 3) the right to leave any country; 4) the right to return to own country.

According to the researcher, the fifth basic norm or "*fifth element*" of the right to freedom of movement - the right to enter the territory of any country or the right to immigrate did not exist in Article 13 of the Universal Declaration of Human Rights, however it was mentioned in the preliminary discussions. In 1952, the Commission on Human Rights of the Economic and Social Council of the UN returned to the issue of "*fifth element*", but since then efforts happened to be

unsuccessful. To elucidate, although the right of emigration is recognized in the Declaration, the right of immigration is not cited.

The research shows that until now, there are conflicting opinions between recognition of emigration as a human right and immigration as a matter of national sovereignty. According to the researcher, due to the violation of the balance between the rights of emigration and immigration, the management of migration processes all over the world got more complicated, consequently, crimes such as illegal migration and human trafficking increased. Based on this analysis, it was found that Article 13.2 of the Declaration should be revised and supplemented with a norms on immigration rights.

In the research, the last stage of the formation and development of migrants' rights was characterized by aspects such as the "*Nansen passport*" or "*Nansen phenomenon*", which guaranteed the freedom of movement of forcibly displaced migrants and refugees.

Within the framework of this paragraph, the researcher justified the evaluation of the history of the migration law of Uzbekistan as a "period of stability" during 1924-1991 with the following historical facts:

First, freedom of movement was severely restricted during 1932-1958, for example, passports were not issued to members of collective farms in order to prevent independent migration of the population to cities;

Second, due to the fact that none of the Soviet Constitutions of 1924, 1936 and 1977 mentioned freedom of movement and guarantees;

Third, the introduction of a strict passport system and mandatory registration institution from the early years of the Soviet Union;

Fourth, former offenders did not have the right to freedom of movement and choose their place of residence in order to prevent crime;

Fifth, the forced relocation of Crimean Tatars, expulsion of certain "undesirable" groups of the population, such as ethnic Germans, expropriation of their passports or refusal to register them, etc.

It is also justified that the gradual reform of migration law in Uzbekistan began in 2017 and characterized by a new era of migration law in the New Uzbekistan due to the political will of a head of the state - Shavkat Mirziyoyev.

The third chapter of the research is called "**Comparative legal analysis of the international standards and the experience of foreign countries on migrants' rights**", this part focuses on the international legal mechanisms of ensuring and protection of migrants' rights, the experience of foreign countries regarding emigrants' rights and advanced practice on the observance of the rights of certain categories of migrants in the receiving countries were analyzed from a comparative legal point of view.

The first paragraph of this chapter which is devoted to "*The description of international legal standards and mechanisms on migrants' rights*", reveals the international institutional mechanisms for the protection of migrants' rights, as well as international legal standards and the features of their implementation into national legislation.

It is noted that following researches provided reliable sources to analyze the international standards and foreign experience in this field: F.Alba, R.P.Bernarte, L.Boinnard, R.Cholewinski, J.Debonneville, M.P.Dionela, P.Diphusha, A.M.Hilsdon, P.C.Jessup, H.Lauterpacht, J.P.Orellana, D.Vazquez, D.Weissbrodt, K.S.Aripova, A.Bojkarauli, Y.M.Yemelyanova, P.A.Makkambayev, B.T.Musayev, A.Kh.Saidov, L.A.Saidova, O.R.Sulaymonov, M.A.Tillabayev, H.M.Yunusov.

The main requirements of universal, regional and bilateral international legal documents were considered in the research and the tendencies of international legal documents affecting the development of national systems of ensuring and protection of migrants' rights were determined.

In particular, in the research the international legal protection of migrants' rights is guaranteed in following four main and special documents: Migration for Employment Convention of International Labor Organization in 1949 (No.97), Convention concerning migrations in abusive conditions and the promotion of equality of opportunity and treatment of migrant workers in 1975 (No.143), as well as Declaration on the Human Rights of Individuals Who are not Nationals of the Country in Which They Live General Assembly resolution 40/144 in 1985, International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families in 1990.

The researcher argues that despite the adoption of laws on protection of migrants' rights in most countries, the cases of discrimination against migrants are increasing in practice. Due to its cross-border nature, the national legislation of the donor countries is unable to prevent the violation of the human rights of emigrants, more emphasis should be put onto bilateral agreements.

Within the framework of the paragraph, the researcher proposed to harmonize Declaration on the Human Rights of Individuals Who are not Nationals of the Country in Which They Live General Assembly resolution 40/144 (1985) and the New York Declaration for Refugees and Migrants (2016), as well as the idea of ratifying and implementing all conventions on migrants' rights into current legislation, including Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime (2000) was put forward.

In the research, international organizations protecting migrants' rights were studied by dividing them conditionally: *general* (UN Development Program, OSCE, European Union, etc.) and *special* (ILO, Office of the UN High Commissioner for Refugees, UNHCR, UN Human Rights Council, Special Rapporteur).

Based on the New York Declaration for Refugees and Migrants (2016) and the scientific basis of the supporters of an inclusive approach, it was justified that Office of the UN High Commissioner for Refugees and the International Organization for Migration should merge into a single organization or wholly revise their mandates.

The second paragraph of the third chapter is devoted to "*Comparative-legal analysis of the experience of foreign countries regarding the ensuring and protection of emigrants' rights*", in which the existing legal mechanisms in the legislation of countries such as the Philippines, Indonesia, India, Mexico and El Salvador are studied and recommendations for their implementation into the national system are

given. In particular, the need to introduce the following experiences by the research were scientifically proven:

According to the experience of the Philippines, improving legal literacy by organizing introductory seminars before going abroad and propaganda are used as most important methods to prevent violations of emigrants' rights, as well as it is possible to prevent the violation of emigrants' human rights by identifying the countries where the rights of Uzbek migrants are violated most and systematically, declaring a moratorium on the supply of labor to such destinations (for example, stop sending female housekeepers to a particular country).

Based on the experience of Indonesia, it is necessary to introduce a requirement in Uzbekistan to know the language of the destination country for emigrants. In particular, it is appropriate to establish that applicants who have a certificate of foreign language proficiency or international certificates issued by the Public Test Center under the Cabinet of Ministers should be sent to work abroad in an organized manner.

According to the researcher there are some restrictions and conditions in the protection of emigrants' rights. For example, in order to prevent sexual exploitation in India, women under the age of 30 do not have the right to leave the country without a special permit, also in Mexico, Mexican citizens who want to work abroad are required to have a work permit from the host country.

According to the experience of El Salvador, based on the principle of social partnership in the enforcement of emigrants' rights, it is necessary to involve civil society institutions not only local, but also foreign institutions of receiving country in order to cooperate closely with them.

The results of social surveys conducted within the paragraph made possible to conditionally divide migrants into three categories who returned to their countries (out of 297 respondents, 163 respondents said that almost all their rights were violated while working abroad, 76 respondents only faced problems related to social and labor rights and the remaining 58 respondents confirmed that all their rights and legal interests was fully realized except from political rights):

First, successful emigrants, those who had an official employment contract and social insurance during their stay abroad, almost never faced any legal problems (they knew where and how to apply in case of problems), the category of those who received their wages in full and on time and returned happy and healthy;

Second, unsuccessful emigrants, those who faced various legal problems during their stay abroad, including language barrier or cultural adaptation, who did not receive their wages in full or on time due to the lack of an official employment contract and returned ill without social insurance;

Third, emigrants who suffered from illegal migration or human trafficking and whose human rights were grossly violated.

In the third paragraph of this chapter entitled "*Best practices of receiving countries for the obedience of migrants' rights of certain category*", among migrants who are forcibly displaced, labor migrants, repatriates, migrants who obtained political asylum, migrants seeking for a family reunification, the experience of migrant-receiving countries in protecting refugees' rights were deeply studied.

A number of conclusions and recommendations were formed as a result of a legal comparative study of the specific advanced practice, persons forcibly displaced from the Russian Federation (sometimes “internally displaced”), labor migrants in the USA, Canada, France and Norway, repatriates in Turkey, Israel and Germany, persons receiving political asylum in Italy, Spain and Brazil, persons seeking for a family reunification in Australia and Portugal, protecting the rights of refugees in the UK and Poland. For example, in the USA the “investment immigration” program is introduced for migrants who want to contribute to the US economy, while in France a foreign citizen can be provided with a long-term work permit and a residence permit for 10 years after living in France for five years.

Based on the experience of Norway, foreign citizens wishing to engage in labor activities in our country are required to establish the procedure for issuing work permits before obtaining a visa through the embassies of Uzbekistan in the certain countries or online serves to save the local labor market from unskilled labor and prevent illegal labor migration.

The study found that the first law regulating the issue of repatriation was adopted in Turkey in 1934 and in Israel in 1950. In most countries (Germany, Italy, Spain, Portugal, France, Hungary, Bulgaria, Brazil, Poland, Slovakia, Romania, Czech Republic, Vietnam, Azerbaijan, Belarus, Turkmenistan, Ukraine, Moldova, Uzbekistan, etc.) the right to obtain political asylum is directly entitled in their constitution, while in the constitutions of some countries (USA, Greece, Japan, Denmark, Luxembourg, Sweden, Finland, Austria, Great Britain, Ireland, the Netherlands, Armenia, etc.) there is no norm about the right to obtain political asylum.

In accordance with Australian legislation, a spouse (husband or wife) who has been in marriage for at least 12 months, a future spouse, dependent children, parents, other relatives may have the right to permanent residence. In order not to be deceived by fictitious marriages, a temporary visa is initially provided, only after two years a permit for permanent residence is provided. Australian legislation also provided for quantitative restrictions in order to control migration flows. Another effective measure is that the requirement of the applicant to provide a guarantee of financial support. 1.5-10 thousand Australian dollars is kept as deposit for a two-year period in the Bank of Australia.

The researcher points out that a universal and uniform model cannot be appropriate for all countries regarding the protection of migrants’ rights. Except for the formation of legislation on migrants’ rights, it is required to train, re-train and upgrade the skills of law enforcement agencies and employees of the migration service in the spirit of strict adherence, as well as to apply strict measures to those who violate rights and ensure the inevitability of punishment.

Relying on the experience of the studied countries, Regulation “On the procedure for granting political asylum in the Republic of Uzbekistan”, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5060 dated May 29, 2017, “If the request for granting political asylum was rejected, the person has the right to appeal to the Appeals Commission, consisting of major representatives

of civil society institutions, professional judges and representatives of the U.N. High Commissioner's Office, for a thorough review of the complaints.

The fourth chapter of the dissertation is called **“Specific features of ensuring and protection of migrants’ rights in Uzbekistan”** and it describes the constitutional and legal basis, national mechanisms of ensuring and protection of migrants’ rights in New Uzbekistan, as well as the problems and prospects of ensuring of migrants’ rights in the digital space are considered.

The first paragraph of the chapter is devoted to *“The improvement of constitutional-legal foundations of ensuring and protection of migrants’ rights in New Uzbekistan”*, in which proposals and recommendations were put forward based on the analysis of foreign countries’ practice of ensuring the constitutional rights of citizens regarding migration, (Armenia, Belarus, Georgia, Canada, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Morocco, Moldova, Azerbaijan, Russia, Romania, Tajikistan, Turkmenistan, Turkey, Ukraine, Estonia) to further strengthen the guarantees of the constitutional norms regarding free movement and choice of residence in Uzbekistan.

The Uzbek model of systematic and gradual implementation of international standards into national legislation and law enforcement practice for Human Rights has been formed. In this regard, relying on the researches of such scholars as K.K.Abdurakhmanov, A.B.Gafurov, A.B.Gulimov, B.T.Musayev, T.K.Narbayeva, A.Kh.Saidov, M.A.Tillabayev, A.A.Tulyaganov, I.T.Turgunov, M. S.Usmanov, F.U.Khamdamova, it is substantiated that there is a need to stimulate, protect and comply with migrants’ rights in Uzbekistan.

In the research, it was determined that the situation caused by the pandemic revealed the necessity to strengthen international cooperation in the field of protecting the rights and legitimate interests of migrants, to take coordinated measures in this direction, including the establishment of a timely exchange of information on persons in migration with the competent authorities of foreign countries.

It is proved by the researcher that it is possible to clarify most issues with the practice of interpreting normative legal acts on migration by the Constitutional Court, based on the court’s decisions.

The analysis of legal literature, also the differences in the legal status of a foreign citizen and a stateless person, dependence of the scope of the legal capacity of both categories on the economic and political potential of the country allowed to divide their legal status into *common, special, preferential* regimes.

The researcher considers the three principles of the Constitution of Uzbekistan on migration law (free movement of any person legally residing in our country or citizens of Uzbekistan; free return of the citizen of Uzbekistan to the territory of the Republic at any time without obstacles; free choice of residence) and justified the proposal to expand the rights and freedoms of Article 28 through revision. In addition, based on the research, the idea of replacing the word *“citizen”* with the word *“any person”* was proposed in Articles 48-51 in order to constitutionally strengthen not only the rights, but also the duties of migrants.

A migrant should have the right to apply to organizations of the international level if he believes that he did not adequately defend his rights and legitimate interests even after passing all instances of the court authorized to carry out legal protection within the country. Therefore, it has been proven that it is necessary to supplement the Article 44 of the Constitution with an additional clause “*A person has the right to appeal to organizations at the international level if he believes that he did not adequately defend his rights and legitimate interests even after passing all his instances*”.

In the second paragraph of the fourth chapter entitled “*The development of national mechanisms for ensuring and protection of migrants’ rights*”, a unified model of national mechanisms for ensuring and protection of migrants’ rights was developed in Uzbekistan. According to this model, it covers all the features of the jurisdictional method of protecting migrants’ rights including the judicial and non-judicial types of protection.

Within the framework of the paragraph, national institutions on human rights, particularly, the activity of the Parliamentary Ombudsman, the Children’s Ombudsman, the Business Representative and the National Center of the Republic of Uzbekistan for Human Rights, as well as the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Employment and Labor Relations in terms of the ensuring and protection of migrants’ rights were researched deeply. For example, according to the data of the Ministry of Employment and Labor Relations, 314,100 migrant workers abroad are provided with legal, material and social assistance, the wage levied from employers accounted for 892,100 USD (66,435 USD in 2020). 308 homeless labor migrants were provided with temporary accommodation (hostel), 302 homeless migrants were provided with hostels, while the corpse of 408 died migrants were brought back to the country. Also, in order to expand the geography of foreign labor migration, 382 cooperation agreements were concluded with employers from 25 countries such as Germany, Japan, Slovakia, Switzerland, the Netherlands, Bulgaria, Latvia, and Lithuania.

During the scientific research the appeals regarding migrants’ rights were studied, the number of the lawsuits in order to protect their rights submitted to the judicial authorities by immigrants in our country in 2021 doubled compared to 2020. On the one hand, this is a positive trend which means the growing confidence of migrants in the judiciary is increasing, on the other hand, it was found that the violation of legal migrants’ rights is increasing year by year in our country.

As a result of the analysis of practical documents, it was found that in 2018 the number of violations of the migration law by foreign citizens and stateless persons in our country was 5,764 cases, by 2021 this number has decreased to 2,680, precisely by 46%. On the one hand, this is the positive result of the efforts of our state in terms of effective regulation of migration processes, on the other hand, internal affairs bodies have established an open dialogue with civil society institutions, introduced methods such as transparency and innovation in their activities, also the quality of adopted resolutions which led to positive changes.

The researcher suggests that Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office” should be expanded in order to reliably protect

migrants' rights. The researcher supported S.Zakirov's opinion on using the term of "physical person" instead of the word "citizen" in all parts.

In the research, although there is no separate specialized authorized body in the Republic of Uzbekistan that directly deals with the issue of protecting migrants' rights, the structures of the Ministries and Departments regulate the migration processes in a decentralized horizontal manner, as well as it is justified that these bodies can be divided into *a special authorized specialized and general authorized subsidiary public bodies*.

It is proven that some functions of the state are based on social partnership and can be transferred to non-governmental organizations in case of insufficient government resources for the ensuring of qualified legal assistance to migrants for the realization of their constitutional rights (for example, the procedure and deadlines for formulating and submitting applications or complaints to administrative or judicial authorities).

The third paragraph of this chapter is named "*The problems and prospects of ensuring migrants' rights in the digital space*", in which the researcher analyzes innovative solutions for issues related to the protection of migrants' rights with the emergence of new technological possibilities of production and communicative tools.

The researcher put forward his own conceptual approach to terms, including "*electronic mobility*" which means without physical movement (telework, telemedicine, online research, etc.), "*digital migrant*" who fulfills his/her needs for information through ICT (the presence of migrants in social networks, virtual community, etc.), "*transnational migration*", "*digital diaspora*", "*connected or online migrant*".

According to the researcher, the more simple interactive services are ready for, the less corruption crimes can be observed. It is proven that it is easier for migrants to use modern technologies to register his/her documents, get a work permit, extend the visa expiry period and solve other similar problems instead of bribing officials. In this approach migrants may not choose an illegal path. It was also found that almost all of the mobile applications, programs, databases or other similar innovative products based on artificial intelligence are related to *migration management*, while only a few of them are aimed at *protecting migrants' rights*.

Relying on P. Molnar's research on "*data colonization*", collecting, processing information about migrants with the help of digital technologies to carry out electronic surveillance under the slogans of "*national security, humanitarianism and development*" was criticized harshly.

The researcher supports F.Hamdanova's ideas about digitization of processes which encourages the emergence of new concepts, networks in international law and the revision of the theory of modern international law. Also, some proposals were put forward by the researcher, including improvement of legal mechanisms related to the reliable ensuring and effective protection of migrants' rights in the digital space, as well as to improve migrants' digital literacy and to conduct fundamental research in the field of new digital migration law.

Innovative ideas of Uzbek scholar, such as B.I.Egamberdiyev's "E-migrant" program, S.D.Djoldasova's administrative regulation for obtaining ID card and D.K.Yuldashev's the "Fuqarolik" mobile application were researched then recommendations to improve "Musofir-Madad" platform was developed by the researcher.

However, according to the results of the public survey, citizens' awareness degree about aforementioned platforms and softwares is low (4,7%), so it is justified that increasing the promotion of innovative applications' usage is necessary in this case. Furthermore, the majority (85,7%) of the respondents who are aware of the "Musafir-Madad" platform recognized that public services can be used quickly, simply and conveniently tanks to this platform.

CONCLUSION

The following scientific conclusions, suggestions and recommendations were developed as a result of the research on ensuring and protection of migrants' rights:

I. Scientific and theoretical conclusions:

1. The following author's definitions were formed for concepts, including "migrant", "legal status of a migrant", "migrants' rights", "ensuring of migrants' rights", "protection of migrants' rights" and "freedom of movement and choice of place of residence", also the necessity of implementation into national legislation was justified:

migrant - any person who leaves his/her usual place of residence and moves through state borders or within the state, regardless of his/her legal status, voluntary or involuntary feature, reason or duration of migration;

the legal status of a migrant - the role, social status in the life of a certain state and society, citizenship, principles, capacity, rights, freedoms, privileges, guarantees, duties and obligations of a migrant which are established by legal norms;

migrants' rights - are a conceptual and normative "workshop" of human rights, legally guaranteed opportunities to use social benefits in migration processes and part of objective and subjective right;

ensuring of migrants' rights - the activities aimed at creating favorable conditions for persons in migration in order to realize their rights and freedoms, receiving certain social benefits;

protection of migrants' rights - is a mandatory legal activity of public agencies, institutions and law enforcement agencies, public associations, it means the use of legal methods to restore the violated migrants' rights, special procedures and a set of measures and procedures established in a certain legal form and legally regulated;

a guarantee for freedom of movement and choice of place of residence - naturally occurring, ensured and legally enforceable opportunity to use the interests of a person to freely determine the place of residence and movement within the territory of the state in which he/she is legally present.

2. It is justified that "inclusivist" and "residualist" scientific schools have formed while defining the term of "migrant" legally, the appropriateness of an

inclusive approach in defining this concept is justified, also the philosophical idea as “all refugees are migrants, but not every migrant is a refugee” is proved.

3. Depending on the features of the provision of public services in the field of migration, the need to divide migrants into 3 types such as “internal or entry”, “labor” and “external or exit” was justified as the first new criterion in migration law.

4. The rights of migrants were divided into general and special groups, as well as the human rights of migrants into 4 categories:

Also, the human rights of migrants are conditionally divided into 4 categories:

1) the human rights that are violated as a result of entering the host country, being there and changing migrants’ legal status;

2) the human rights that are violated as a result of the expulsion of migrant from the host country;

3) the human rights that are violated as a result of the administrative arrest of migrant in the host country;

4) the most necessary rights, such as economic, social and cultural rights of migrants in the host country.

5. Three aspects of customs regarding the rights of migrants that differ from the previous rules of behavior were identified:

1) the ability to move from one place to another is universal;

2) the violation of established rules on migration is severely punished;

3) the realization and control of migration rights is ensured by the state.

II. Proposals aimed at improving normative legal acts:

1. Article 13 of the Universal Declaration of Human Rights should be supplemented with paragraph 3 of the following content:

“3. Everyone has the right to enter any country”.

2. It is appropriate to establish the following changes and additions to the Constitution of the Republic of Uzbekistan:

1) Article 28 should be established in the following version:

“Article 28. Every person legally residing in the Republic of Uzbekistan has the right to move freely within the territory of the Republic, to choose a place of residence and habitat, to leave the Republic of Uzbekistan. Except from the limitations established by law.

A citizen of the Republic of Uzbekistan has the right to return to the Republic without obstacles at any time”.

2) replacing the word “citizen” with the word “any person” in Articles 38 and 48-51:

“Article 38. Any recruited employee has the right to rest. Working hours and the duration of paid vacations are established by law.

Article 48. Any person is obliged to comply with the Constitution and laws, to respect the rights, freedoms, honor and dignity of other people.

Article 49. Any person is obliged to carefully preserve the historical, spiritual and cultural heritage of Uzbek nation. Cultural monuments are under state protection.

Article 50. Any person is obliged to treat the natural environment carefully.

Article 51. Any person is obliged to pay taxes and local fees established by law."

3) Filling the first paragraph of Article 44 with the following sentence:

"If a person believes that his/her rights and legal interests have not been sufficiently protected even after passing all the instances, he/she has the right to appeal to international organizations".

3. Article 5 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On social partnership" dated September 25, 2014 (No.376) should be supplemented with the following twelfth and thirteenth paragraphs:

"ensuring and protection of migrants' rights;

to organize the preparation courses before departure for those who want to work abroad in order to provide safe, orderly and legal labor migration, to provide legal and social protection to Uzbek labor migrants abroad, as well as to support the reintegration of labor migrants who have returned to the country".

4. Clause 17 of the Regulation "On the procedure for granting political asylum in the Republic of Uzbekistan", approved by decree of the President of the Republic of Uzbekistan by No.PF-5060 (May 29, 2017), should be stated in the following version:

"17. In case of rejection of the request for political asylum, the person has the right to appeal to the Appeals Commission consisting of major representatives of civil society institutions, professional judges, and representatives of the UN High Commissioner's Office for a thorough review of the application."

5. Paragraph 2 of the Resolution of the Chairman of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "On the establishment of the scientific council for awarding scientific degrees" (November 30, 2020; No.403) should be stated in the following version:

"2. Defending the dissertations on the specializations stated below should be allowed for the Scientific Council by No. DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 under the National Center for Human Rights of the Republic of Uzbekistan:

12.00.13 – "Human rights (legal sciences, sociological sciences);

12.00.15 – "Migration Law"

6. The clause of "19.05.00.00 Population" in the General Legal classification of Legislative branches which is approved by the order No. 53-mh of the Minister of Justice of the Republic of Uzbekistan (March 2, 2012) should be replaced with the words "19.05.00.00 Migration right".

7. It is necessary to harmonize the national legislation with Declaration on the Human Rights of Individuals Who are not Nationals of the Country in Which They Live General Assembly resolution 40/144 (1985) and the New York Declaration for Refugees and Migrants (2016).

8. It is appropriate to ratify all conventions on the rights of migrants, including Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime (2000) and implement them into existing legislation.

9. It is appropriate to develop a national indicator of migrants' rights in Uzbekistan, taking into account that the development of national indicators of the

observance of migrants' rights and their effective use by each state will have a positive effect on the implementation of the observance and monitoring of legal obligations.

III. Recommendations for improving the activities of ensuring and protection of migrants' rights:

1. It would be great to establish a separate department with the technical support of IOM for "monitoring migrants' rights" and a Call Center under the National Center for Human Rights.

2. It is necessary to use the "synergy principle" in order to hinder the violation of migrants' human rights combining the efforts of not only the courts or national human rights institutions, but also lawyers, prosecutors and legal practitioners.

3. It is necessary to introduce a requirement in Uzbekistan to know the language of the destination country for emigrants. In particular, it is appropriate to establish that applicants who have a certificate of foreign language proficiency or international certificates issued by the Public Test Center under the Cabinet of Ministers should be sent to work abroad in an organized manner.

4. It is necessary to prevent the violation of emigrants' human rights by identifying the countries where the rights of Uzbek migrants are violated most and systematically, declaring a moratorium on the supply of labor to such destinations (for example, stop sending female housekeepers to a particular country).

5. When the rights of migrants can become the object of innovative experiments, technologists and legislators should jointly implement the following proposals:

1) to inform migrants early about the purpose, essence and tasks of the innovative product based on the principle of transparency and accountability;

2) to develop and adopt normative legal acts that comply with obligations in the field of human rights, simultaneously with the introduction of the innovative product;

3) to create an institutional mechanism that checks and monitors the correspondence of innovative technologies in the field of migration processes with respect to human rights.

6. It is necessary to prevent corruption crimes through the use of modern technologies in the registration process of migrant's documents, obtaining a work permit, extending the visa period and other similar problems.

7. The following two priorities for reliable ensuring and effective protection of migrants' rights in the digital space are proposed:

1) to improve legal mechanisms regarding the rights and freedoms of migrants in the online environment;

2) to improve the digital literacy of migrants and conduct fundamental researches in the field of new digital Migration Law.

8. It is important to establish "the Society of Migration Scientists" and the popular scientific journal "Migration and Human Rights."

9. Based on the New York Declaration for Refugees and Migrants (2016) and the scientific basis of the supporters of an inclusive approach, it is significant that Office of the UN High Commissioner for Refugees and the International

Organization for Migration should merge into a single organization or wholly revise their mandates.

10. It is necessary to integrate the digital visa platform “Musofir” of the Academy of General Prosecutor’s Office, which assembled the interactive public services in the field of migration into a single platform with the legal clinic of the NGO “Madad” so as to provide high-quality and fast online legal assistance to migrants.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ НАЦИОНАЛЬНОМ ЦЕНТРЕ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА**

ИСОКОВ ЛУХМОНЖОН ХОЛБОВЕВИЧ

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ЗАЩИТА ПРАВ МИГРАНТОВ:
СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ**

12.00.13 – Права человека

**АВТОРЕФЕРАТ
докторской (DSc) диссертации по юридическим наукам**

Ташкент – 2022

Тема докторской (DSc) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за B2021.4.DSc/Yu187.

Диссертация выполнена в Национальном центре Республики Узбекистан по правам человека. Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, русский, английский (резюме)) размещен на веб-странице Научного совета (<http://nhrc.uz/oz/menu/avtoreferat>) и на Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный консультант:	Саидов Акмал Холматович академик, доктор юридических наук, профессор
Официальные оппоненты:	Тошев Бобокул Норқобилович доктор юридических наук, профессор Тургунов Илхом Тургунович доктор юридических наук, доцент Юлдашев Джахангир Хайитович доктор юридических наук, доцент
Ведущая организация:	Университет общественной безопасности Республики Узбекистан

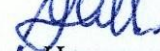
Защита диссертации состоится 12 сентября 2022 года, в 15:00 часов на заседании Научного совета DSc.39/30.11.2020. Yu/S. 128.01 при Национальном центре по правам человека Республики Узбекистан (Адрес: 100029, г. Ташкент, ул. Ислама Каримова, 15. Тел.: +998 71 239 13 58, факс: +998 71 239 43 39, e-mail: info@nhrc.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Национального центра Республики Узбекистан по правам человека (зарегистрирована за № 2). Адрес: 100029, г. Ташкент, ул. Ислама Каримова, 15.

Автореферат диссертации разослан 30 августа 2022 года.
(протокол реестра рассылки № 2 от 30 августа 2022 года).

М.А. Тиллабаев
Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
юридических наук, доцент

У.С. Очиллов
Секретарь Научного совета по
присуждению ученых степеней, кандидат
юридических наук, доцент

А.А. Туляганов
Председатель Научного семинара при
Научном совете по присуждению ученых
степеней, доктор юридических наук,
профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация докторской (DSc) диссертации)

Целью исследования является разработка научно-обоснованных предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование обеспечения и защиты прав мигрантов.

Объектом исследования являются социально-правовые отношения, связанные с обеспечением и защитой прав мигрантов.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обоснована необходимость оформления подтверждений на право трудовой деятельности иностранных граждан в нашей стране через единый портал интерактивных государственных услуг или онлайн-платформу, а также внедрения системы онлайн-регистрации граждан, выезжающих из Узбекистана для осуществления временной трудовой деятельности;

обоснована необходимость исключения информации о национальности из бланка идентификационной ID-карты мигрантов, в целях предупреждения дискриминации по национальному признаку либо стране происхождения при реализации прав мигрантов, получивших гражданство Республики Узбекистан;

обоснована необходимость расширения практики финансовой и социальной поддержки трудовых мигрантов, попавших в сложную ситуацию, страхования их жизни и здоровья, организации для них культурно-просветительских мероприятий, а также реализации мер, направленных на содействие и обеспечение прав граждан, осуществляющих трудовую деятельность за рубежом;

обоснована необходимость рассмотрения запросов на документы, связанные с обеспечением имущественных и гражданских прав мигрантов, в срок, не превышающий 30 дней, а также бесплатной подачи запросов социально-правового характера;

обоснована необходимость предоставления мигрантам, признанным жертвами торговли людьми, независимо от обстоятельств их въезда на территорию Узбекистана, право на временное пребывание в Республике Узбекистан, получение медицинской и психологической помощи, а также юридической консультации, пользование временным местом жительства (убежищем), установление контакта с близкими родственниками, бесплатное пользование услугами переводчика, а также создания условий для бесплатного изучения узбекского языка;

обоснована необходимость разработки концепции государственной миграционной политики Республики Узбекистан, внедрения нового модуля по защите прав мигрантов в системе высшего юридического образования, подготовки учебника миграционного права, расширения сотрудничества между Республикой Узбекистан и Международной организацией по миграции для перевода международных соглашений о правах мигрантов на государственный язык.

Внедрение результатов исследования. На основе полученных научных результатов по совершенствованию обеспечения и защиты прав мигрантов:

предложения по внедрению системы оформления подтверждений на право трудовой деятельности иностранных граждан в нашей стране через единый портал интерактивных государственных услуг или онлайн-платформу, а также системы онлайн-регистрации граждан, выезжающих из Узбекистана для осуществления временной трудовой деятельности, нашли свое отражение в статьях 105, 111 и 114 Закона Республики Узбекистан «О занятости населения» от 20 октября 2020 года (справка Комитета по труду и социальными вопросам Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан №04/3-05-1275 от 23 ноября 2021 года). Использование данных предложений позволило совершенствовать механизм реализации трудовых и других социальных прав мигрантов;

предложения по исключению из их бланка идентификационной ID-карты информации о национальности его владельца в целях предупреждения дискриминации при реализации прав мигрантов, получивших гражданство Республики Узбекистан, по национальному признаку либо стране происхождения использовано в ходе формирования 2 пункта Указа Президента Республики Узбекистан «О мерах по внедрению идентификационных ID-карт в Республике Узбекистан» от 22 сентября 2020 года, №УП-6065 (справка МВД Республики Узбекистан №22/4-4301 от 7 апреля 2020 года). Данный научный результат способствовал предотвращению дискриминации при реализации прав мигрантов, получивших гражданство Узбекистана, по национальному признаку либо стране происхождения;

предложения о расширении практики финансовой и социальной поддержки трудовых мигрантов, попавших в сложную ситуацию, страхования их жизни и здоровья, организации для них культурно-просветительских мероприятий, а также реализации мер, направленных на содействие и обеспечение прав граждан, осуществляющих трудовую деятельность за рубежом, создании для них благоприятных условий использованы в ходе формирования 2 пункта Постановления Президента Республики Узбекистан «О мерах по внедрению системы безопасной, упорядоченной и легальной трудовой миграции» от 15 сентября 2020 года, №ПП-4829 (справка Министерства занятости и трудовых отношений Республики Узбекистан №01/00-02/11-2028 от 3 марта 2022 года). Данное предложение позволило обеспечить права трудовых мигрантов Узбекистана посредством безопасной, упорядоченной и легальной трудовой миграции;

предложения по рассмотрению запросов на документы, связанные с обеспечением имущественных и гражданских прав мигрантов, в срок, не превышающий 30 дней, а также бесплатной подачи запросов социально-правового характера использованы при разработке пункта 9 Положения, утвержденного Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан от 10 ноября 2020 года, №706 (справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан №12/21-49 от 2 декабря 2021 года). Внесение предложений обеспечило надежную защиту

социально-экономических прав и законных интересов мигрантов в Узбекистане;

предложения о предоставлении мигрантам, признанным жертвами торговли людьми, независимо от обстоятельств их въезда на территорию Узбекистана, права на временное пребывание в Республике Узбекистан, получение медицинской и психологической помощи, а также юридической консультации, пользование временным местом жительства (убежищем), установление контакта с близкими родственниками, бесплатное пользование услугами переводчика, а также созданию условий для бесплатного изучения узбекского языка нашли свое отражение в пунктах 6, 27, 36 Положения, утвержденного Постановлением Кабинет Министров Республики Узбекистан от 8 февраля 2021 года, №60 (справка МВД Республики Узбекистан №18/9872 от 23 декабря 2021 года). Данный научный результат способствовал созданию благоприятных условий для всесторонней поддержки мигрантов, пострадавших от торговли людьми;

предложения по разработке концепции государственной миграционной политики Республики Узбекистан, внедрению модуля по защите прав мигрантов в системе высшего юридического образования, расширению сотрудничества между Республикой Узбекистан и Международной организацией по миграции для перевода международных соглашений о правах мигрантов на государственный язык, непосредственно использованы при разработке пунктов 3, 12, 14 и 15 Плана-мероприятий по расширению сотрудничества между Республикой Узбекистан и Международной организацией по миграции на 2021-2023 гг., утвержденного Премьер Министром Республики Узбекистан 15 июня 2021 года (справка Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан №30/8-22-29 от 25 февраля 2022 года). Внедрение этих предложений послужили прочной правовой основой для имплементации международно-правовых норм в национальное законодательство нашей страны и продвижения международного сотрудничества на новый уровень.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Исоқов Л.Х. Мигрантлар ҳуқуқлари: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил. Монография / Сўзбоши муаллифи ва масъул муҳаррир академик А.Х.Саидов. – Тошкент: “EFFECT-D”, 2022. – 432 б.

2. Исоқов Л.Х. Миграция ҳуқуқи: шаклланиши ва ривожланиши қонуниятлари. Монография / Сўзбоши муаллифи ва масъул муҳаррир академик А.Х.Саидов. – Тошкент: “EFFECT-D”, 2022. – 196 б.

3. Исоқов Л.Х., Джолдасова С.Д., Жўраев Ш.А. Ўзбекистон Республикасида миграция соҳасидаги давлат бошқарувининг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш. Монография. – Тошкент: “EFFECT-D”, 2022. – 152 б.

4. Isokov L.Kh. The emergence of migration law as a natural right in the Central Asia // The American Journal of Political Science Law and Criminology (ISSN – 2693-0803) Published: June 30, 2021 | Pages: 83-99. Doi: <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue06-13> (Impact Factor SJIF 2021: 5. 952).

5. Исоқов Л.Х. Миграция ҳуқуқи тарихи: Қадимги Шарқ мамлакатлари мисолида. “Ҳуқуқ ва бурч” журнали, 2020 йил, 9-сон. – 48-52-бетлар (12.00.00; №2).

6. Исоқов Л.Х. Миграция ҳуқуқи тарихи: Қадимги Рим мисолида. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академиясининг ахборотномаси, 2020 йил, 3 (43)-сон. – 52-55-бетлар (12.00.00; №11).

7. Исоқов Л.Х. Миграция ҳуқуқи тарихи: Қадимги Миср мисолида. “Ҳуқуқ ва бурч” журнали, 2020 йил, 11-сон. – 45-47-бетлар (12.00.00; №2).

8. Исоқов Л.Х. Озарбайжон Республикасида миграция соҳасидаги давлат бошқарувининг ўзига хос хусусиятлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2021). – 151-160-бетлар (12.00.00; № 22).

9. Исоқов Л.Х. Миграция ҳуқуқининг халқаро манбалари. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академиясининг ахборотномаси, 2021 йил, 1 (45)-сон. – 36-39-бетлар (12.00.00; №11).

10. Исоқов Л.Х. Фикҳ илмида миграция ҳуқуқи. “Ҳуқуқ ва бурч” журнали, 2021 йил, 10-сон. – 53-56-бетлар (12.00.00; №2).

11. Исоқов Л.Х. Марказий Осиёда миграция ҳуқуқи тарихи. Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети ахборотномаси, 2022 йил, 3 (6)-сон. – 59-62-бетлар (12.00.00; №18).

12. Исоқов Л.Х. Англиянинг миграция ҳуқуқи тарихи. “Ҳуқуқ ва бурч” журнали, 2022 йил, 8-сон. – 46-51-бетлар (12.00.00; №2).

13. Исоқов Л.Х. Мигрантлар ҳуқуқларига доир асосий илмий таълимотлар. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академиясининг ахборотномаси, 2022 йил, 2 (50)-сон. – 46-51-бетлар (12.00.00; №11).

14. Исоқов Л.Х. Мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг халқаро механизмлари. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси, 2022 йил, 2 (53)-сон. – 160-168-бетлар (12.00.00; № 12).

15. Исоқов Л.Х. Мигрантлар ҳуқуқларини “таъминлаш” ва “ҳимоя қилиш” тушунчаларининг қиёсий таҳлили. “Жамият ва бошқарув” журнали, 2022 йил, 2-сон. – 31-39-бетлар (12.00.00; №6).

16. Исоқов Л.Х. Миграция ҳуқуқининг миллий манбалари. “Замонавий юридик илм-фан ва таълим: долзарб муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами // Масъул муҳаррир Е.В. Коленко. – Тошкент, Lesson press. 2021. – 69-78-бетлар.

17. Исоқов Л.Х. Мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоялашнинг конституциявий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш масалалари. Modern constitutionalism: national and foreign experience. Materials of the international conference, December 14, 2021. – Tashkent, 2021. – 120-124-бетлар.

18. Исоқов Л.Х. Миграция жараёнларини тартибга солишнинг халқаро-институционал механизмлари // Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари. Илмий-амалий конференция материаллари. 1-жилд / Масъул муҳаррир М.М.Мамасиддиқов. – Т.: “Lesson press”, 2020. – 387-391-бетлар.

19. Исоқов Л.Х. Миграция ҳуқуқининг юридик нормалар тизимида тутган ўрни // Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари. “Ёш олимлар минбари”. Илмий-амалий конференция материаллари. 2-жилд / Масъул муҳаррир М.М.Мамасиддиқов. – Т.: “Lesson press”, 2020. – 23-28-бетлар.

II бўлим (II часть; II part)

20. Исаков Л.Х. Общетеоретические аспекты изучения прав мигрантов. Федеральный научно-практический журнал “Миграционное право”, №2, 2022. – С.12-16 (РИНЦ).

21. Isokov L.Kh., Kulmatov Sh.A. Formation of right to migration in western countries // ResearchJet Journal of Analysis and Inventions (ISSN: 2776-0960) Volume 2, Issue 6 June, 2021 | Pages: 320-326. (IMPACT FACTOR: 7.655) <https://reserchjet.academiascience.org/>

22. Isokov L.Kh. Khudoyberdiev A.K., Juraev Sh.A. Theoretical and legal analysis of the legislation in the field of migration in Uzbekistan // Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp. 759-768. (E-ISSN:2036-4989) <https://doi.org/10.5281/zenodo.5151517>, <https://www.scopus.com/sourceid/21100451643>.

23. Isokov L.Kh. Migration law and innovation. “Мамлакатимизда миграция соҳасидаги давлат бошқарувининг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий онлайн конференция материаллари тўплами / Масъул муҳаррирлар М.М.Мамасиддиқов, Л.Х.Исоқов. – Тошкент: Бош прокуратура Академияси, 2021. – P.85-91.

24. Исоқов Л.Х. COVID-19 пандемияси шароитида ҳаракатланиш эркинлигининг чекланиши // COVID-19 ва инсон ҳуқуқлари = COVID-19 and Human Rights = COVID-19 и права человека / Масъул муҳаррир академик А.Х.Саидов. – Тошкент: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, 2020. – 270-274-бетлар.

25. Исоқов Л.Х. Миграция жараёнларини тартибга солишнинг маъмурий-ҳуқуқий усуллари // Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари (мақолалар тўплами 2-жилди) / Масъул муҳаррир Е.В.Коленко. – Тошкент: “TOP IMAGE MEDIA”, 2020. – 441-447-бетлар.

26. Исоқов Л.Х., Давронов А.Р. Зависимость эмиграции от социально-экономических показателей в Республике Узбекистан. Журнал "Экономика и социум" №10 (89) 2021. (ISSN 2225-1545). – С.708-711.

27. Isokov L.Kh. Some aspects of the protection of human rights of migrants. Ўзбекистон прокуратураси: кеча, бугун ва эртага” мавзусида халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. I жилд // Масъул муҳаррирлар Е.В.Коленко, ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов. – Т.: “EFFECT-D”. 2022. – 167-174-бетлар.

Автореферат Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси
Миллий маркази “ДЕМОКРАТЛАСHTIRISH VA INSON HUQUQLARI”
журнали таҳририясида таҳрирдан ўтказилди (2022 йил 24 август)

Босишга рухсат этилди: 30.08.2022
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурада рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табоғи 2,75. Адади: 100. Буюртма: №37.

100000, Тошкент шаҳри, Абай кўчаси, 16-А уй.
Тел.: +998 97 755 99 07; +998 94 673 99 07
email: info@effectnashr.uz

Нашр. лиц. № АА 0016. 19.08.2019 й.
«EFFECT-D» нашриёти
босмаҳонасида чоп этилди.